

Waarom blijven boeren in het Westerkwartier?

Een onderzoek naar de betekenis van plekken voor boeren

Door: Jeltje Venema
RU Groningen, Faculteit Ruimtelijke Wetenschappen

Voorwoord

Geachte lezer,

Deze scriptie is geschreven als afsluiting van de masteropleiding Culturele Geografie aan de Rijks Universiteit Groningen. Een scriptie schrijf je niet alleen, al zijn de bijbehorende uren achter een computer wel eenzaam. In dit voorwoord wil ik de gelegenheid nemen om iedereen die me geholpen heeft met deze scriptie bedanken voor de geboden hulp.

Allereerst wil ik de twintig respondenten bedanken voor de welwillendheid om mee te werken. Het kostte weinig moeite om in korte tijd voldoende respondenten te vinden. Bijna iedereen die benaderd is, wilde mee werken. Mogelijk had dit te maken met de regenachtige periode waarin de interviews plaatsvonden, maar het feit blijft dat alle respondenten me graag te woord stonden en me allen hartelijk ontvingen. Hiervoor mijn dank.

Mijn begeleider, Tialda Haartsen, wil ik ook bedanken voor de tijd die ze voor me vrij heeft gemaakt. Ze heeft me veel geleerd en goed begeleid, zelfs toen er weinig schot in de zaak zat.

Allen bedankt,

Jeltje Venema

Samenvatting

Dit onderzoek naar de betekenis van de plek voor boeren heeft een beschrijvend karakter. Er wordt niet diep op zaken ingegaan, maar een algemeen beeld van de boeren in het Westerkwartier is verkregen. In dit onderzoek staat de hoofdvraag: *Wat is de betekenis is van de boerderij, streek, land voor boeren in het Westerkwartier* centraal. Er zijn acht deelvragen gesteld om tot beantwoording van de hoofdvraag te komen.

1. Wat is de 'sense of place' van boeren?
2. Welke rol speelt het landschap (met zijn karakteristieken) in de bedrijfsvoering van de boer?
3. Welke representaties van het platteland hebben boeren?
4. Wijkt het beeld van het platteland van boeren af van de rurale idylle?
5. Worden boeren op het platteland in de marge gedrukt? Zien boeren zichzelf als losstaande groep (met andere belangen) op het platteland?
6. Is er op dit moment sprake van een ruralisatie van het platteland?
7. Zijn boeren territoriaal, willen ze hun eigendom beschermen?
8. Hoe staan boeren tegenover emigratie?

Om de bovenstaande vragen te beantwoorden is gekozen voor het afnemen van interviews. Alle respondenten zijn boeren uit het Zuidelijk Westerkwartier. Na het afnemen van de interviews zijn deze geanalyseerd op een "non-cross-sectional" manier. In de hoofdstukken 5 tot en met 9 is deze analyse te lezen. De antwoorden op hoofd- en deelvragen zijn opgenomen in hoofdstuk 10.

Het gemiddelde bedrijf in het zuidelijk Westerkwartier is 28,8 jaar actief, met dezelfde boer aan de leiding. Een groot aandeel van de huidige boeren heeft het bedrijf overgenomen van de ouders. Vrijwel alle boeren hebben op de een of andere manier boerenbloed in zich. Een groot deel van de boeren heeft geen bedrijf buiten de regio gehad. De helft van de boeren heeft nevenactiviteiten, slechts een klein deel hiervan heeft een non- agrarische nevenactiviteit. De gemiddelde bedrijfsgrootte is 58 hectare.

Op het platteland is ruimte het belangrijkste kenmerk voor boeren. Boeren hebben de ruimte nodig om het bedrijf voort te laten bestaan. De helft van de boeren ziet zichzelf als vormgever van het platteland. Dit onderhoud van het platteland is noodzakelijk voor de voerproductie. Door de toenemende schaalvergroting wordt verwacht dat boeren steeds minder tijd en geld overhouden om het landschap te onderhouden. De meeste boeren houden op dit moment wel rekening met het landschap. Een grote meerderheid van de boeren is lid van een agrarische natuurbeheervereniging, deze helpen boeren bij subsidie aanvragen. Deelname zou vrijwillig moeten blijven, een mogelijke verplichting zou averechts kunnen werken. Een boer wil rekening houden met het landschap zolang het in zijn bedrijf past, het economisch belang staat voorop.

Boeren herkennen allemaal een andere groep, non-agrarische inwoners van Nederland of het platteland en deze hebben een andere visie. De politiek heeft een stem in datgene wat gebeurt op het platteland. Meer dan de helft van de boeren wil wel rekening houden met de anderen, al moet er ook begrip komen van de anderen op het platteland. De burger heeft geen begrip voor boeren en dit kan voor conflicten zorgen. Bijna de helft heeft ooit het gevoel gehad dat het bedrijf beschermd moest worden.

Boeren zullen alleen verhuizen wanneer er aanleiding voor is. Wanneer er een reden is om te verhuizen hebben open klei- en polderlandschappen de voorkeur van boeren. Het boeren is daar makkelijker. De helft van de respondenten heeft gespeeld met de gedachte aan emigratie. Economische voordelen en de strenge Nederlandse regelgeving zijn redenen om te vertrekken, de sociale en culturele factoren houden boeren tegen.

Inhoudsopgave

Hoofdstuk 1: Waarom dit onderzoek?

- 1.1 Inleiding
- 1.2 Probleemstelling
- 1.3 Vraagstelling
- 1.4 Maatschappelijke relevantie
- 1.5 Wetenschappelijke relevantie

Hoofdstuk 2: Wat zou de betekenis van de plek voor boeren in theorie kunnen zijn?

- 2.1 Sense of place van boeren
- 2.2 Representaties en de betekenis van een plek
- 2.3 Drie rurale denkbeelden
- 2.4 Opvattingen over het landschap
- 2.5 Othering en territorialiteit
- 2.6 Ontwikkelingen binnen de agrarische sector
- 2.7 Nationale schaal

Hoofdstuk 3: Onderzoeksmethode en onderzoeksgebied

- 3.1 Onderzoeksmethode
- 3.2 Selectie van de respondenten
- 3.3 Onderzoeksgebied: ontstaansgeschiedenis en ligging
- 3.4 Waarom het Westerkwartier?

Hoofdstuk 4: Het interview

- 4.1 Het ontstaan van een interview
- 4.2 Opbouw van het interview
- 4.3 Het analyseren van de interviews

Hoofdstuk 5: De Respondenten

- 5.1 Wat is uw leeftijd?
- 5.2 Hoelang bent u al boer?
- 5.3 Hoe bent u boer geworden?
- 5.4 Hoelang bent u al boer op deze plek?
- 5.5 Wat voor bedrijf is uw bedrijf en heeft u nevenactiviteiten?
- 5.6 Woont u op deze plek en voelt u zich hier thuis?
- 5.7 Bent u eigenaar of huurder van het bedrijf? Hoe groot is uw bedrijf?

Hoofdstuk 6: Wat is het beeld van het platteland

- 6.1 Wat zijn de belangrijkste kenmerken van het platteland?
- 6.2 Zijn boeren belangrijk voor het platteland?
- 6.3 Wat is de rol van het platteland?
- 6.4 Hoe ziet u, als boer, uw rol op het platteland?
- 6.5 Conclusie

Hoofdstuk 7: Hoe gaan boeren om met het landschap

- 7.1 Wat zijn de karakteristieken van het landschap in uw omgeving?
- 7.2 Houdt u rekening met het landschap?
- 7.3 Op welke manier houdt u rekening met het landschap?
- 7.4 Bent u lid van een agrarische natuurbeheer vereniging?
- 7.5 De boer en het landschap

7.6 Conclusie

Hoofdstuk 8: De boer en zijn omgeving

- 8.1 Wijkt het beeld dat u heeft van het platteland af van het beeld van anderen?
- 8.2 Zouden er conflicten kunnen ontstaan door deze twee opvattingen?
- 8.3 Hebben deze verschillende opvattingen invloed op uw bedrijf?
- 8.4 Hebben deze andere opvattingen een stem in datgene wat gebeurt op het platteland?
- 8.5 De-ruralisatie en ruralisatie
- 8.6 Bezoekers en boeren
- 8.7 Heeft u het gevoel dat u uw bedrijf moet beschermen?
- 8.8 Conclusie

Hoofdstuk 9: Verhuizen of niet?

- 9.1 Stel dat u de kans kreeg om uw bedrijf ergens anders te vestigen, waar zou u dit doen?
- 9.2 Heeft u ooit gespeeld met de gedachte aan emigratie?
- 9.3 Waarom zou een boer willen emigreren?
- 9.4 Conclusie

Hoofdstuk 10: Conclusie

Bronnen

Hoofdstuk 1: Waarom dit onderzoek

1.1 Inleiding

Boeren in Nederland zijn door recente gebeurtenissen steeds vaker negatief in het nieuws geweest, denk hierbij aan BSE, vogelgriep en varkenspest. Door deze negatieve berichtgeving zijn de boeren (ten onrechte) ongerust over hun imago (ministerie LNV, 2006). Daarnaast is de machtverhouding op het platteland verschoven. Niet langer hebben alleen de producenten de macht, maar het zijn juist de consumenten die op het platteland zijn gaan wonen die zeggenschap over het platteland hebben (Strijker, 2000).

Die afnemende macht van de landbouw hangt samen met de toenemende vraag naar landelijk wonen. In de stad zijn te weinig mogelijkheden voor ruim en groen wonen, hierdoor ontstaat een trek van de stad naar het platteland. Deze nieuwkomers op het platteland hebben hun eigen beeld van het platteland. De nieuwkomers introduceren nieuwe belangen en verlangens en daarmee botsten ze onbedoeld met de belangen van boeren en andere 'oud- gedienden' op het platteland. Bij deze "oude" plattelanders ontstaat dan het gevoel dat ze in de marge gedrukt worden (RLG, 2002).

Worden boeren ook werkelijk in de marge gedrukt, herkennen ze dit gevoel of is hun beeld van het rurale niet anders dan dat van nieuwkomers? In dit onderzoek zal de betekenis van plekken voor boeren centraal staan. Er wordt getracht te achterhalen wat de betekenis inhoudt en wat hun idealen zijn. Het platteland, de plek van boeren, staat onder druk van nieuwkomers met hun andere beelden van het rurale. Heeft dit gevolgen voor de boeren (als oorspronkelijke bewoners van een gebied) en de betekenis van de boerderij, streek of land voor boeren?

1.2 Probleemstelling

Volgens Holloway (2004) zouden boeren gezien kunnen worden als de "others" op het platteland. De druk, van nieuwkomers en steden, op het platteland neemt toe. Oorspronkelijke bewoners, zoals boeren, zouden het gevoel kunnen hebben dat ze in de marge worden gedrukt (RLG 2002). Het is de vraag of boeren dit als probleem ervaren in hun bedrijfsvoering, hun streek of zelfs in Nederland.

Het zou zo kunnen zijn dat boeren problemen hebben met hun nabije omgeving. Nieuwkomers die naast boeren wonen zouden conflicten kunnen veroorzaken omdat hun beeld van het platteland anders is dan die van een boer.

Als de Nederlandse bevolking woningbouw boven agrarische functies plaatst, komt de plek van boeren in het gedrang. Hierdoor zouden boeren een andere betekenis kunnen toekennen aan hun omgeving. Deze verandering in betekenis geldt voor zowel de nabije omgeving als voor de landelijke context, te weinig ruimte zou emigratie kunnen betekenen.

1.3 Vraagstelling:

De doelstelling van dit onderzoek is het achterhalen wat de betekenis is van de boerderij, streek, land voor boeren in het Westerkwartier is. Hieruit vloeit de volgende hoofdvraag voort: Wat is de betekenis van de boerderij, streek en land voor boeren?

De betekenis wordt het best omvat in het geografische begrip 'Sense of place'. Dit begrip valt uiteen in drie onderdelen: plaatsidentiteit, verbondenheid en afhankelijkheid (zie hoofdstuk 2). In dit onderzoek zal Sense of place op een indirecte manier onderzocht worden.

De hoofdvraag valt uiteen in acht deelvragen:

1. Wat is de 'sense of place' van boeren?
2. Welke rol speelt het landschap (met zijn karakteristieken) in de bedrijfsvoering van de boer?
3. Welke representaties van het platteland hebben boeren?
4. Wijkt het beeld van het platteland van boeren af van de rurale idylle?

5. Worden boeren op het platteland in de marge gedrukt? Zien boeren zichzelf als losstaande groep (met andere belangen) op het platteland?
6. Is er op dit moment sprake van een ruralisatie van het platteland?
7. Zijn boeren territoriaal, willen ze hun eigendom beschermen?
8. Hoe staan boeren tegenover emigratie?

Deze deelvragen zouden op drie verschillende schaalniveaus kunnen spelen. Namelijk de boerderij, het Westerkwartier (regio in Groningen, zie hoofdstuk 3) en Nederland. Deze schaalniveaus zullen niet direct terug komen in het interview, maar worden op een indirecte manier onderzocht. Er zal nadien gekeken worden op welk schaalniveau de verschillende zaken spelen. Vraag 1 wordt gesteld om de sense of place te achterhalen. Door te vragen naar de manier waarop een boer omgaat met het landschap, kan inzicht verkregen worden in de werkwijze van boeren. Een boer die rekening houdt met het landschap heeft een andere werkwijze dan een boer die geen aandacht heeft voor het landschap. Deelvraag 3 dient om te achterhalen hoe boeren het platteland zien: Is het een plek voor boeren of zijn er ook anderen met een stem over het platteland? De representaties van anderen komen aan de orde bij deelvraag 4. Om te achterhalen of boeren zich ook daadwerkelijk belemmert voelen door de andere bewoners van het platteland wordt deelvraag 5 gesteld. Ruralisatie is een begrip dat staat voor het hernieuwde contact tussen boeren en burgers (zie hoofdstuk 2) in vraag 6 zal dit besproken worden. In deelvraag 7 is aandacht voor de territorialiteit van boeren, willen ze het eigendom beschermen? In vraag 8 is aandacht voor het belang van Nederland als schaalniveau. De andere schaalniveaus zullen indirect terug komen in de interviews..

De hoofdvraag “Wat is de betekenis van boerderij, streek en land voor boeren uit het Westerkwartier” valt uiteen in drie onderdelen: boerderij, streek en land.

Bij de betekenis van de boerderij gaat het om het bedrijf van de boer, zowel zijn grond als zijn gebouwen. Gedacht kan worden aan: het soort bedrijf, grootte van het bedrijf, is de boer eigenaar of huurder van de boerderij, waar is het bedrijf en waarom daar, hoelang boert de boer al, is de boer hier geboren, is de boer misschien elders begonnen met een bedrijf? Al deze vragen samen zouden de betekenis van de boerderij voor boeren kunnen vormen. Boeren verdienen allemaal hun dagelijks brood op een boerderij. Hecht een boer die een boerderij overgenomen heeft van ouders meer emotionele waarde aan een boerderij dan een boer die huurt van derden of uit een ander gebied komt?

De betekenis van de streek (regio) voor boeren kan van belang zijn, omdat het verschil tussen een agrarische omgeving of de nabijheid van een uitbreidende stad invloed kan hebben op de betekenis. Een boer die uitgekocht dreigt te worden zou minder waarde kunnen hechten aan de omgeving. Een boer die gericht is op het behalen van hoogst mogelijke rendementen zou minder belang kunnen hechten aan houtwallen of traditionele verkavelingen. Daarnaast kan ook gekeken worden naar deelname aan agrarische natuurbeheer initiatieven. De deelnemende boeren uit een regio beheren dan samen de natuur in een gebied. Bijvoorbeeld het beschermen van weidevogels en houtwallen. Wanneer een boer meedoet aan dergelijke initiatieven kan mogelijk geconcludeerd worden dat hij de regio wil beschermen en een regio grotere betekenis heeft voor deze boer.

De betekenis van een land heeft vooral betrekking op boeren die spelen met de gedachte om te vertrekken naar het buitenland. Waarom zouden boeren dit doen, of waarom gaan boeren niet naar het buitenland? Boeren zouden in het buitenland meer winst kunnen behalen, maar waarom blijven boeren in Nederland? De boeren die niet emigreren zouden meer betekenis kunnen hechten aan Nederland, omdat ze de taal spreken of zich verbonden voelen met Nederland, de regio of de boerderij.

1.4 Maatschappelijke relevantie

Wanneer we weten wat de boerderij, regio en land voor boeren betekenen, kunnen we mogelijk plattelandsontwikkelingen beter afstemmen op de wensen en ideeën van boeren. Zodoende kunnen mogelijke conflicten, die ontstaan door verschillende opvattingen, voorkomen worden. Boeren en burgers komen hierdoor dichterbij elkaar te staan en komen erachter welke visies ze delen of waar ze juist verschillen.

Boeren krijgen het gevoel dat ze in de marge gedrukt worden. Conflicten, vaak over beschikbare ruimte, die overal op het Nederlandse platteland voor zouden kunnen komen zijn onwenselijk. Aangezien meer dan zes miljoen Nederlanders op het platteland wonen (CBS, 2005) is het van belang dat deze groep in harmonie kan wonen op het platteland.

1.5 Wetenschappelijke relevantie

In het onderzoek *Boer in hart en ziel* (Mertens en Blommenstijn, 2004), hebben Mertens en Blommenstijn (2004) onderzoek gedaan naar de spiritualiteit van boeren. Een groot gemis in dit onderzoek is de betekenis van de plek. Het onderzoek stelt vragen over de plek wel aan de orde maar deze worden vervolgens slechts summier behandeld. Gaten in dit onderzoek, en in mogelijk ander onderzoek zouden opgevuld kunnen worden door dit onderzoek. Er is nog geen onderzoek gedaan naar het belang van de plek voor een boer. Mertens en Blommenstijn (2004) laten zien dat drijfveren om boer te blijven vaker te maken hebben met andere motieven dan economische.

Over het algemeen is er in de rurale geografie meer aandacht voor niet-agrarische zaken die spelen in het rurale gebied (Morris en Evans, 2004). Agrarische geografie richt zich vooral op beleid en economische drijfveren van boeren. De culturele ommekeer in de geografie als geheel heeft de landbouwgeografie overgeslagen. Deze culturele ommekeer zorgde voor een nieuwe opvatting waarin cultuur niet langer een marginaal aspect van de samenleving was, maar een centrale rol kreeg in de samenleving (Morris en Evans, 2004).

Dit onderzoek draait om de betekenis van plekken en hangt nauw samen met cultuur. De waarde die personen aan een plek hechten wordt cultureel bepaald. Cultuur is immers een geheel van gedeelde betekenissen die terugkomen in het dagelijkse leven (Knox en Marston, 2001). Voor boeren speelt het dagelijkse leven zich af op de boerderij, de betekenis die ze daaraan hechten is afhankelijk van de cultuur. Daarnaast staan boeren centraal in dit onderzoek. Dit onderzoek zou dus mogelijke hiaten in landbouwgeografie kunnen opvullen, zoals de culturele leegte in agrarisch geografisch onderzoek.

Hoofdstuk 2:

Wat zou de betekenis van de plek voor boeren in theorie kunnen zijn?

In dit onderzoek staat de betekenis van de plek voor boeren centraal. Dit hoofdstuk bespreekt theorieën en begrippen uit de wetenschap die hier mee samenhangen.

Aangezien dit onderzoek gaat over de betekenis van een plaats, is het van belang om te onderzoeken wat een betekenis vormt en hoe die opgebouwd is. Fenomenologen gaan uit van een gelaagde betekenis. Die lagen bestaan uit steeds dieper liggende betekenissen. Deze pluriforme betekenis geeft de werkelijke betekenis weer (Holloway en Hubbard, 2001).

In dit onderzoek komt deze gelaagdheid in verschillende vormen terug. Met de boerderij wordt in dit onderzoek het bedrijf van een boer bedoeld. Zijn gebouwen en landerijen horen bij elkaar. Er wordt vanuit gegaan dat de boer op deze schaal niet te maken heeft met andere actoren dan zichzelf. De streek omvat zijn directe of minder directe burens. Dit kan het gehele zuidelijk Westerkwartier omvatten, maar ook de gemeente of directe burens vallen onder dit schaalniveau. Het land omvat alle hogere schaalniveaus, dit kunnen provincies zijn maar ook de overheid.

2.1 De sense of place van boerderij, streek en land

In dit onderzoek wordt gekeken naar de betekenis van plekken voor boeren. Deze komt het best tot uiting in het geografische concept 'sense of place'. Gevoel bij een plek kan leven bij buitenstaanders en bij "insiders". Dat gevoel ontstaat door ervaringen, herinneringen en symbolische betekenissen (Knox en Marston, 2001). De betekenis van "insiders" zal centraal staan, boeren werken (en wonen) op de plek die onderzocht zal worden. Er zal niet gekeken worden naar een geografisch vaststaande plaats, maar juist het gevoel van boeren bij hun eigen plek.

Volgens Jorgensen en Stedman (2001) bestaat sense of place uit drie onderdelen: plaatsidentiteit, plaatsverbondenheid en plaatsafhankelijkheid.

Plaatsidentiteit heeft te maken met opvattingen en gedachten over een plek die de identiteit versterken of vormen. Het gaat hierbij om de relatie tussen een persoon en een plek. Plaatsidentiteit kan gezien worden als de individuele waarnemingen, opvattingen en gedachten die het individu heeft met of over een plek. Het gaat hier om opvattingen over de relatie tussen 'zelf' en de plek (Jorgensen en Stedman, 2001). In dit onderzoek vertaalt dit zich in hoeverre de plek een rol speelt in de identiteit van de boer.

Plaatsverbondenheid geeft het gevoel bij een plek aan. Plaatsverbondenheid is de emotionele en affectieve band tussen een persoon en de plek (Jorgensen en Stedman, 2001). Plaatsafhankelijkheid geeft de functionele functie van een plek aan. Zoals gezegd ontstaat sense of place door ervaringen, herinneringen en symbolische betekenissen. Naarmate een persoon ergens langer vertoeft, is het aantal herinneringen of ervaringen groter. Zodoende groeit de verbondenheid met een plek met de jaren. Maar niet alleen de verbondenheid vanuit de geschiedenis zal worden onderzocht, er zal ook aandacht zijn voor de emotionele waarde van de plek.

Plaatsafhankelijkheid is de functionele dimensie van sense of place. Wat doet een persoon op die plek en wat is de functie van die plek? Plaatsafhankelijkheid kan opgevat worden als het voordeel van die plek voor het uitvoeren van verschillende functies ten opzichte van andere plekken (Jorgensen en Stedman, 2001) Voor boeren zou dit weergegeven kunnen worden door de kwaliteit van de grond.

Het is van belang om te onderkennen dat de drie dimensies van sense of place dicht bij elkaar liggen en enige overlap vertonen. Plaatsidentiteit, -verbondenheid en -afhankelijkheid zijn niet duidelijk afgebakend. Volgens Jorgensen en Stedman (2001) wordt een sense of place pas een echte sense of place als ook beschrijvende elementen worden opgenomen. Deze beschrijvende elementen, door de respondent aan te leveren, gaan dus over datgene wat volgens de respondent

zijn plek is. In dit onderzoek kan gedacht worden aan de grootte van het bedrijf, het soort bedrijf (familiebedrijf, veehouderij) en de ligging van het bedrijf.

De begrippen plaatsidentiteit, verbondenheid en afhankelijkheid zullen op indirecte wijze terugkomen in het interview, om te voorkomen dat onbegrijpelijke vragen gesteld worden. Om toch de sense of place van boeren te achterhalen wordt de volgende vraag gesteld: *Stel dat u de kans kreeg om uw bedrijf elders te vestigen, waar zou u dit doen?*

De antwoorden op deze vraag kunnen zeer uiteenlopend zijn, maar zouden wel de sense of place kunnen omvatten. Mocht een boer namelijk op dezelfde plek willen blijven, dan kan gevraagd worden waarom hij daar wil blijven. Zodoende krijgt de onderzoeker een beeld van de ideale plek van een boer. Wanneer de ideale plek is vastgesteld kan onderzocht worden wat er mogelijk ontbreekt aan de plek van de boer op dit moment of wat er juist goed aan is. Deze aspecten (die een plek goed maken of niet) zullen door de onderzoeker zelf ingedeeld worden in plaatsidentiteit, verbondenheid of afhankelijkheid. Naast deze vraag zal de sense of place van boeren ook terugkomen in de andere interviewvragen over bijvoorbeeld het landschap en anderen op het platteland.

Stel dat een boer antwoordt dat hij naar een andere regio binnen Nederland zou verhuizen omdat hij daar opgegroeid is. De motieven van deze boer om te verhuizen hangen dan samen met plaatsidentiteit en plaatsverbondenheid. Wanneer een boer liever naar het buitenland zou verhuizen omdat daar een hoger rendement met zijn bedrijf te halen is, dan geeft dit een functionele/ economische dimensie weer. Zijn motieven komen dus voort uit plaatsafhankelijkheid.

2.2 Representaties en de betekenis van een plek

Sense of place speelt een belangrijke rol in dit onderzoek, maar ook andere theorieën kunnen van belang zijn binnen dit onderzoek.

De lokale schaal (de boerderij) staat dicht bij de boer, het is immers de plek waar de boer werkt en waarschijnlijk woont. De boerderij is een plek waarbij de boer een 'thuisgevoel' heeft. Dat thuisgevoel heeft op meer betrekking dan op het gebouw alleen. Thuis is een concept, je voelt je daar op je gemak en het is een vertrouwde, eigen plek (Tuan in Cresswell, 2004). Dit thuisgevoel kan een rol spelen bij de waardering van de plek (sense of place).

Als gekeken wordt naar sense of place op het platteland, dat is immers de plek van boeren, dan is het ook van belang om te erkennen dat het platteland gedeeld wordt met anderen. Die anderen hebben een eigen opvatting over het platteland, de rurale idylle. De rurale idylle omhelst een manier van leven die staat voor rust, schoonheid en veiligheid. De rurale idylle is een representatie van de werkelijkheid, een beeld dat in werkelijkheid niet hoeft te bestaan (Van Dam et al. 2002). Deze rurale idylle leeft vooral bij nieuwkomers. Volgens Ilbery (1998) zijn vooral blanke, heteroseksuele, middenklassers aanhanger van de rurale idylle.

2.3 Drie rurale discoursen

Volgens Frouws (1998) zijn er drie verschillende rurale discoursen. De eerste is de agri-rurale opvatting, deze houdt in dat boeren vernieuwend zijn en voedsel en 'natuur' produceren. De tweede opvatting is een functionele/ economische discours, burgers en buitenlui maken ook gebruik van de ruimte op het platteland, maar allen gericht op winstmaximalisatie. Het is van belang te onderstrepen dat zowel boeren als burgers het platteland vooral gebruik voor economisch gewin. De laatste opvatting wordt de recreatieve opvatting genoemd, het platteland is steeds vaker een plek voor recreatie. Uit deze verschillende opvattingen over het platteland zou kunnen blijken dat de belangen van boeren anders zijn dan van de nieuwkomers. Volgens Ilbery (1998) portretteert de rurale idylle het rurale gebied als positief. De rurale idylle van nieuwkomers is een ideale samenleving waar orde en harmonie heerst, waar het gezond, veilig en vredig is en waar men kan ontsnappen aan de moderne drukte (Ilbery, 1998). In deze rurale idylle is geen

plaats voor de agrarisch-rurale opvatting van Frouws. De opvatting over het rurale van boeren bestaat volgens hem uit een agrarisch-ruraal aspect. Hierin komen de landschappelijke waarden en sociale relaties terug. Een ideaal agrarisch -ruraal beeld zou bestaan uit hernieuwd sociaal contact en multi-functionele landbouw die voorziet in de behoefte aan gezond voedsel en recreatieve landschappen en alles wat daartussen past. Volgens de agrarisch-rurale opvatting maakt de landbouw optimaal gebruik van de aanwezige voorzieningen. Dit kunnen ook recreatieve voorzieningen zijn, zolang het economisch nut heeft.

Bovenstaande verschillen in denkwijzen kunnen leiden tot problemen op een hoger schaalniveau. De rurale idylle speelt niet alleen een rol op de lokale schaal. Op de lokale schaal (eigen bedrijf) heeft de boer zijn eigen beeld van het platteland en heeft hij niet te maken met de rurale idylle van anderen. Op regionale schaal speelt deze idylle wel een rol, omdat de boer dan wel te maken krijgt met burens. De verschillen tussen beide opvattingen kunnen leiden tot problemen, omdat de verschillende gebruikers van het rurale andere denkbeelden hebben. Voor een boer kan het uitrijden van mest een nieuw jaar betekenen, terwijl nieuwkomers of niet-agrarische plattelanders mest alleen met stank associëren.

2.4 Opvattingen over het landschap

In een onderzoek naar boeren in Denemarken en hun opvattingen over landgebruik (Gravsholt Busck, 2002) komen vijf verschillende opvattingen naar voren. Aangezien het in dit onderzoek ook deels zal gaan over het landschap en de manier waarop boeren daarmee omgaan is het van belang om deze kort te bespreken.

- 1: *Production enthroned*: De boer concentreert zich op productie en is praktisch en winstgevend ingesteld;
- 2: *Rational restructuring*: Deze boer maakt een duidelijke keuze, natuur op de minder vruchtbare delen en de beste grond is productief ingericht;
- 3: *Create a paradise*: De boer legt de nadruk niet op het boeren maar op een fijne woonomgeving en houdt rekening met de waarde van het vastgoed;
- 4: *Conservation and enhancement*: De boer legt de nadruk op verbetering en verfraaiing van bestaande structuren voor de natuur en mensen;
- 5: *Focus close to residence*: De boer vindt het belangrijk dat de omgeving van zijn huis er goed uit ziet, daar brengt hij immers vrije tijd door.

In dit onderzoek is ook aandacht voor landschapselementen en de manier waarop boeren daarmee omgaan. Er zal gekeken worden of bovenstaande typologieën ook in Nederland toepasbaar zijn.

Boeren worden gezien als bedreiging en beschermers van erfgoed (Daugstad et al, 2006). In het Westerkwartier vinden we het coulisselandschap. In dit onderzoek zal gekeken worden naar de rol van de boeren: beschermen boeren dit of houden ze er geen rekening mee in hun bedrijfsvoering? Dit aspect van natuurbehoud komt ook terug bij Agrarische natuurbeheerverenigingen. Deze verenigingen bieden leden een mogelijkheid om rekening te houden met natuur en houden de leden op de hoogte van nieuwe methoden voor verbetering en behoud. Daarnaast geven deze verenigingen een overzicht van beschikbare subsidies. Wanneer boeren lid zijn van een dergelijke vereniging zou dit kunnen betekenen dat ze zich in willen spannen voor het behouden van landschapskarakteristieken (en/of natuur).

2.5 Othering en territorialiteit

“Othering” en territorialiteit zouden ook een rol kunnen spelen in de betekenis van plekken. I Othering is een proces waarbij een dominante groep andere mensen buitensluit en ze zo bestempeld als anderen. Niet-agrarische inwoners van het platteland zijn een nieuwe dominante groep aan het worden en zouden boeren als anderen kunnen bestempelen. Dit hangt waarschijnlijk samen met de verschillende opvattingen over het platteland, een visie van de een

strookt niet met die van de ander. Boeren zijn in economisch perspectief niet meer de dragers van het platteland, in die zin hebben ze minder macht. Maar qua eigendom zijn de boeren wel het meest machtig. Er zou een situatie kunnen ontstaan waarin de meest zichtbare actor (de boer) zich belemmert voelt door de economisch gezien machtigste actor (de non-agrarische inwoner) (Johnson, 2000).

Binnen steden groeit het onbegrip voor agrariërs. Dit is volgens van der Ziel (SCP, 2006) mede te wijten aan ontwikkelingen in de landbouw. Vanaf 1950 is het aantal boerenbedrijven met 50% gedaald en het aantal werknemers in de landbouw is gedaald met ruim 65%. Daardoor zijn er steeds minder personen met een directe band met het platteland. Hierdoor ontstaan twee bevolkingsgroepen die geen weet hebben van elkaar.

Het Nederlandse platteland wordt steeds minder als agrarisch productie landschap gezien (Van Dam, 2002). Dit heeft te maken met een steeds negatiever beeld van de agrarische sector en een toegenomen mobiliteit van Nederlanders. Ook in Groot Britannië heeft de agrarische sector te maken met een negatief imago (Holloway, 2004). Moderne boeren worden geassocieerd met natuurlijke schade, slecht dierwelzijn en ziekten als kippengriep, BSE en varkenspest. Boeren worden daar gezien als een buitengesloten groep. Voorlichting en educatie worden in Groot Britannië beschouwd als oplossing voor het imago probleem (Holloway, 2004). Ook Nederlandse boeren kampen met een imago probleem (Leeuwarder Courant 2006). Ervaren boeren in het Westerkwartier dit probleem als zodanig en als dit zo is hoe gaan ze er mee om?

Territorialiteit is van belang omdat het aangeeft dat een persoon verbonden is met een plek en die plek wil verdedigen. Die plek is van jou en wil je beschermen (Knox, Marston, 2001). In combinatie met othering zou het zo kunnen zijn dat de plek van de boeren daadwerkelijk bedreigd wordt en dat boeren het gevoel krijgen dat hun plek bescherming nodig heeft.

2.6 Ontwikkelingen binnen de agrarische sector

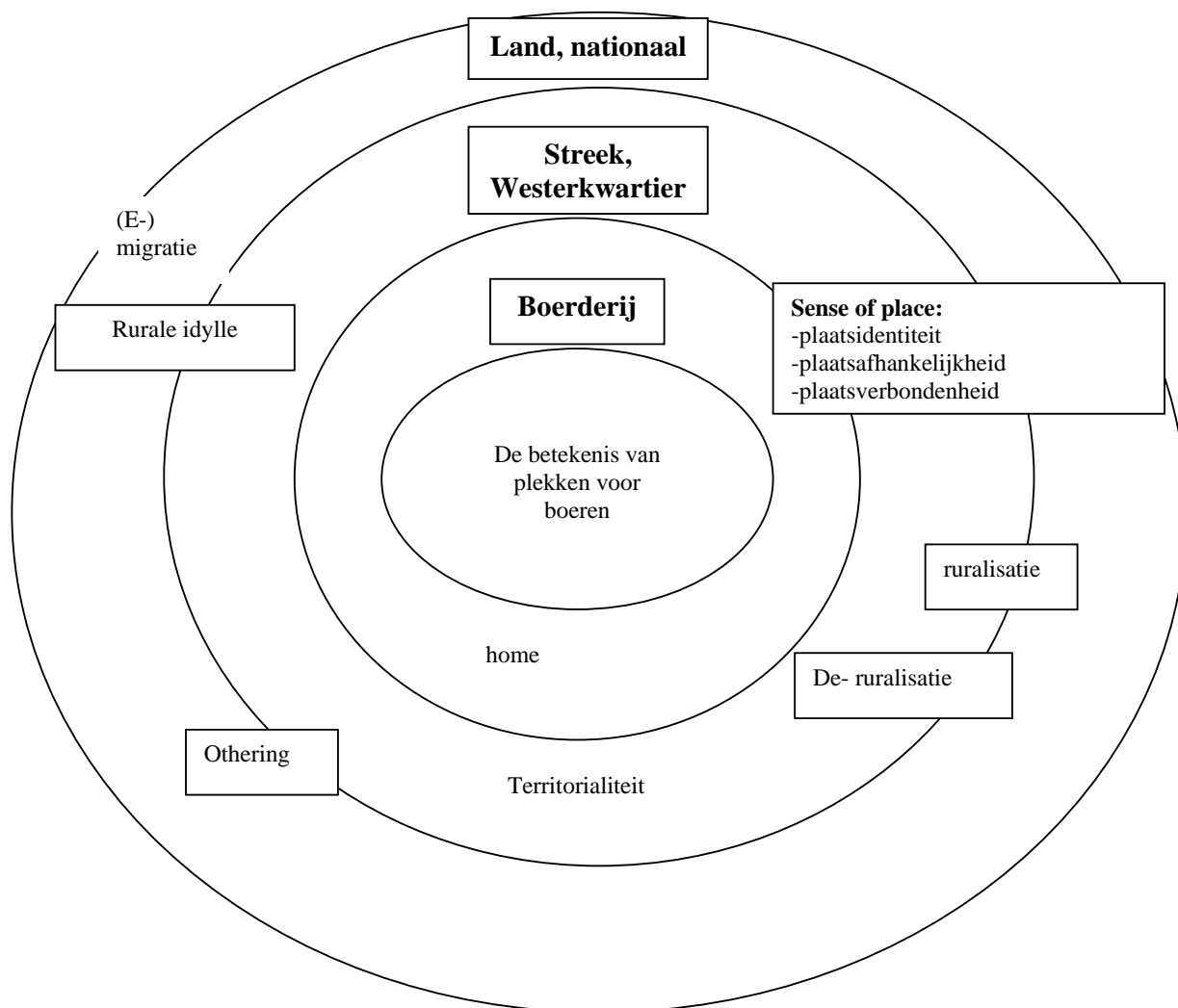
De door Strijker en Huigen (1998) besproken trends ruralisatie en de-ruralisatie, zouden een rol kunnen spelen in de sense of place van boeren. Na de Tweede Wereldoorlog kwam de agrarische sector in Nederland in een moderniseringsgolf, waarbij de nadruk lag op schaalvergroting. Door deze ontwikkeling nam de intensiteit van het contact tussen boeren en burgers af, de boer trok zich terug op zijn erf en de burger kwam niet meer op het erf. Op dit moment is er sprake van ruralisatie dat wil zeggen dat de boer van het erf komt (meer buitenshuis werkt of anderszins) en de burger dichterbij de boer komt dankzij bijvoorbeeld verkoop aan huis (Strijker en Huigen, 1998). Er zal onderzocht worden of de boer deze processen bewust heeft meegemaakt. Met andere woorden heeft de boer nu meer of minder contact met de omgeving. De begrippen de-ruralisatie en ruralisatie komen ook op regionale schaal terug omdat het verweven is met het contact met de regio. Op dit niveau moet echter gedacht worden aan andere vragen zoals: Wat zorgde voor meer contact met de omgeving?

2.7 Nationale Schaal

Naast de lokale en regionale schaal speelt ook de nationale schaal een rol. Hierbij zal in dit onderzoek vooral de emigratie van boeren een rol spelen. De boeren die geïnterviewd zullen worden zijn allemaal werkzaam in Nederland. Steeds meer boeren kiezen voor een bedrijf in het buitenland, ongeveer 300-350 per jaar (AgriHolland, 2001). Gedacht moet worden aan vragen als: Hebben de respondenten al eens met de gedachte aan emigratie gespeeld? Of spelen ze er nog mee? Waarom hebben ze dat niet gedaan?

Bij de nationale schaal zal ook de plek in Nederland een rol spelen. Zo zullen er waarschijnlijk respondenten zijn die elders in Nederland ook al een bedrijf hadden en die om verschillende redenen zijn verhuisd (bijvoorbeeld vanwege druk van steden om nieuwe wijken te bouwen). Anderen hebben nooit elders een bedrijf gehad, zij kunnen dus een sterkere band hebben met de omgeving, omdat ze er al langer wonen. (sense of place).

Bovenstaande begrippenstructuur leidt tot een schematisch theoretisch kader (zie figuur 2.1). Hierin staat de betekenis centraal. De verschillende schaalniveaus waarop bovenstaande begrippen een rol zouden kunnen spelen zijn herkenbaar. De eerder vermelde schaalniveaus boerderij, streek en land komen terug in dit schema. In deze figuur is te zien welke begrippen van belang zijn op bepaalde schaalniveaus.

Figuur 2.1: De betekenis van plekken voor boeren.

Hoofdstuk 3: Onderzoeksmethode en Onderzoeksgebied

3.1 Onderzoeksmethode

De betekenis van plekken voor boeren zal onderzocht worden. Om de betekenis te achterhalen zullen diepte-interviews worden afgenomen. Het voordeel van diepte interviews is dat er een 'relatie' tussen respondent en interviewer ontstaat waarin de respondent antwoorden geeft. De interviewer zoekt vaak dieper liggende antwoorden, die met een enquête of vragenlijst veel moeilijker te achterhalen zijn (Gubrium en Holstein, 2002). Om deze diepe betekenissen te achterhalen is het van belang dat de onderzoeker luistert naar de respondent. Luisteren lijkt logisch, maar het is van belang om niet datgene te horen wat een onderzoeker zou willen horen. De onderzoeker moet begrijpen wat een respondent zegt en dit op de juiste manier interpreteren. Een nadeel van interviews is het tijdrovende karakter. Een onderzoeker praat lang met een respondent en kan zo in een bepaalde tijd minder respondenten benaderen dan wanneer vragenlijsten gebruikt worden (Gumbrium en Holstein, 2002). Maar daar staat tegenover dat er een beter beeld ontstaat van de betekenis. Om een goed beeld te krijgen van de betekenis zal het nodig zijn om verder in te gaan op bepaalde aspecten. Zo zou een boer die eigenaar is van een boerderij meer waarde kunnen hechten aan zijn plek dan een boer die pacht. Om de gewenste nadrukken aan te brengen is het van belang om respondenten ruimte te geven om belangrijke zaken eruit te lichten. Met enquêtes is dit moeilijker te realiseren (Bell, 1999). In een open interview wordt in de introductie uitgelegd wat de bedoeling is en wat de onderzoeker onderzoekt. In de kern (het interview) wordt een open gesprek gevoerd, niet aan de hand van een vragenlijst. Zodoende krijgen respondenten en de onderzoeker ruimte voor een dialoog met verschillende nuances (Segers, 1999). Toch zal in dit onderzoek gebruik worden gemaakt van een vragenlijst, dat dient als houvast voor de interviewer, en zullen interessante thema's toegelicht kunnen worden. De ruimte voor nuances blijft aanwezig, omdat de sturende vragenlijst slechts als houvast dient. In het slot wordt de nadruk gelegd op een positieve afsluiting om zo uit het interview te raken. Aangezien bij diepte interviews een gesprek wordt gevoerd met twee personen is het belangrijk om een vertrouwelijke sfeer te creëren. Wanneer het ijs gebroken is voelt de respondent zich op zijn gemak (Gumbrium en Holstein, 2002).

3.2 Selectie van de respondenten

Zoals gezegd valt dit onderzoek uiteen in drie verschillende onderdelen (boerderij, streek en land). In de interviews zal dit onderscheid indirect naar voren komen, de deelvragen vormen de basis van het interview (zie paragraaf 4.2). In dit onderzoek zal getracht worden om een representatieve steekproef na te streven van de agrariërs in Nederland. Dit heeft overigens slechts betrekking op de leeftijd van boeren. De leeftijdsopbouw van agrariërs is volgens het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) in 2004 als volgt: 17% van de boeren is jonger dan 40 jaar, 38% is tussen de 40 en 55 jaar en 45% van de boeren is 55 jaar en ouder.

Aangezien het Zuidelijk Westerkwartier een gebied met voornamelijk veehouderij is, zal dit onderzoek zich richten op veehouders. Met behulp van sleutelfiguren zal een aantal boeren geselecteerd worden, die geschikt zijn om te interviewen. Tijdens dit selecteren zullen zij keuzes maken over de respondenten. Daardoor kunnen sommige boeren overgeslagen worden in dit onderzoek. Daarnaast zal aan de respondenten gevraagd worden of zij andere boeren kennen die mee zouden willen werken aan dit onderzoek.

3.3 Onderzoeksgebied ontstaansgeschiedenis en ligging

In dit onderzoek zal de Groningse regio Zuidelijk Westerkwartier centraal staan, kortweg Westerkwartier. Het Westerkwartier ligt ten Zuid- Westen van de stad Groningen tussen Lutjegast (noordwest grens), Niekerk (noordoost grens), Zevenhuizen (zuidoost) en Marum (zuid- west). De grenzen van dit gebied vallen min of meer samen met de provinciegrenzen van Groningen. Leek is de grootste plaats in deze regio.

Het Westerkwartier heeft een eigen karakter dat afwijkt van de andere gebieden. Volgens Staatsbosbeheer (1999) heeft het een afwisselend landschap met besloten, door houtsingels omringde gebieden en open gebieden met petgaten, brede sloten en weidevogels. De verdeling tussen open en besloten gebied is niet willekeurig tot stand gekomen, maar hangt samen met de bodem, grondsoort en de ontwikkeling van de landbouw.

De hoger gelegen gebieden zijn besloten en de lagere delen zijn open. In de voorlaatste ijstijd, het Saalien, zijn in het Westerkwartier stuwwallen ontstaan. Deze keileemruggen werden hier gasten genoemd en liepen van noordoost tot zuidwest. Tijdens de laatste ijstijd is er wederom een laag keileem afgezet, zowel in de dalen als op de eerder ontstane keileemruggen. In het Weichselien is er een pakket dekzand afgezet op deze keileem. Toen in het Holoceen de zeespiegel begon te stijgen kwam er water in het gebied, dit stroomde in oostelijke richting, maar kon niet door de keileemlaag dringen. Hierdoor ontstonden natte gebieden waar uiteindelijk laagveen gevormd werd. Dit laagveen is afgegraven waardoor de lage en kale gebieden overbleven.

Op de hogere delen zijn de houtwallen ontstaan. De meeste houtwallen zijn vrij jong ongeveer 100-250 jaar. In die tijd is men begonnen met het ontginnen van de veengronden en werd het gemeenschapsrecht opgeheven. De ontgonnen percelen werden dus privé eigendom en de houtwallen ontstonden als erfscheiding. Door de inklinking van het veen kwamen stroomruggen hoger te liggen, zo zijn er inversieruggen ontstaan. Op deze ontgonnen gebieden ontstonden heidevelden, nu is er nog één perceel overgebleven: Jilt Dijkshede. De streek bestond al voor het jaar 1000, maar in de Middeleeuwen is het cultuurlandschap ontstaan. De middeleeuwse ontginningen zijn vrijwel allemaal loodrecht op de gasten ontstaan en hebben een noord- zuid richting. Sommige zogenaamde opstreckende heerden waren enkele kilometers lang. In grote delen van het Westerkwartier zijn deze lange percelen met natuurlijke afwatering nog te herkennen. De lagere gronden werden na 1800 verder drooggelegd en er ontstond een intensiever slotenstelsel. In de twintigste eeuw is het Westerkwartier ingrijpend veranderd, dit alles ten behoeve van de landbouw. Petgaten werden ontgonnen door landarbeiders, tot de overheid (in eigen plannen) ingreep. Dit natuurschoon moest gedeeltelijk behouden blijven. Na de tweede wereldoorlog kwam de landbouw in een moderniseringsgolf. Door de komst van kunstmest was het mogelijk om ook op de arme zandgronden voldoende gras te verbouwen. Gemengde bedrijven waren overbodig en de streek specialiseerde zich in de veehouderij. Door de komst van de trekker was het mogelijk om grotere percelen te bewerken, de houtwallen werden massaal geroid. In 1980 was er nog 1100 kilometer aan houtwallen te vinden in het Westerkwartier. Deze wallen ontstonden toen de eigenaren van percelen hun grond gingen afbakenen met greppels, de grond die daarbij vrijkwam werd op het land gelegd. Op deze wallen plantte men bomen en struiken, De doornige struiken dienden als bescherming voor burens maar ook als bescherming voor de bomen, die anders door het vee werden kaalgeplukt. De houtsingels dienden ook als brandhout, ze werden eens in de tien jaar gesnoeid. In deze houtsingels komen naar verhouding veel dieren en planten voor, maar zoals gezegd zijn de houtsingels voor boeren niet praktisch. De kwaliteit en kwantiteit nemen nog steeds af al zijn er maatregelen om het behoud te stimuleren.

Foto 1: Houtwallen in het Westerkwartier.

Op de lage gebieden zijn graslanden te vinden. Deze graslanden huisvesten veel weidevogels, die in hun bestaan bedreigd worden door verzuring van de bodem en het steeds vroeger maaien door boeren. Om de weidevogels en andere soorten in stand te houden koopt Staatsbosbeheer gebieden op. Staatsbosbeheer heeft in het Westerkwartier ongeveer 1400 hectare in bezit (van de 22.000 in totaal).

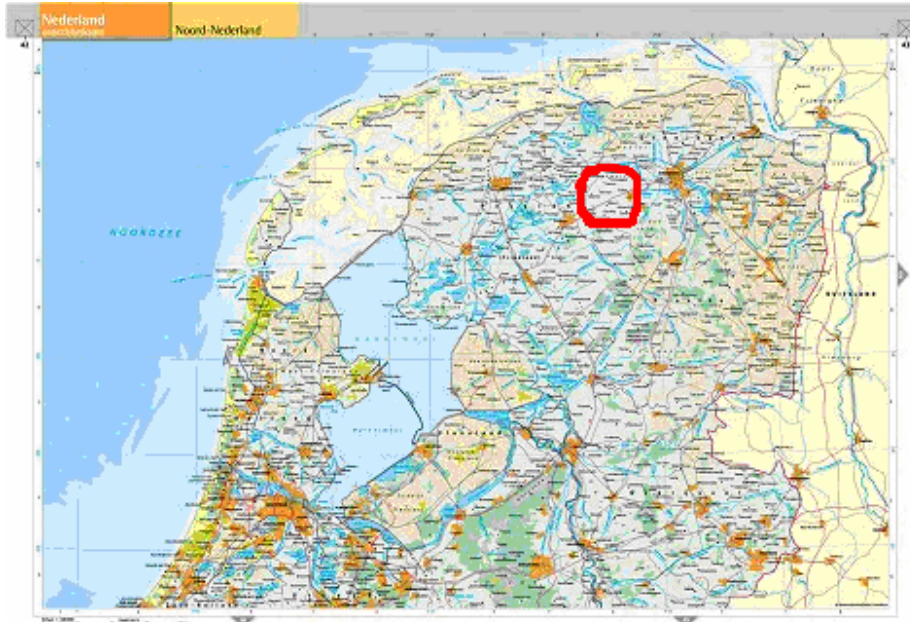

Foto 2: Open gebied in het Zuidelijk Westerkwartier

3.4 Waarom het Westerkwartier?

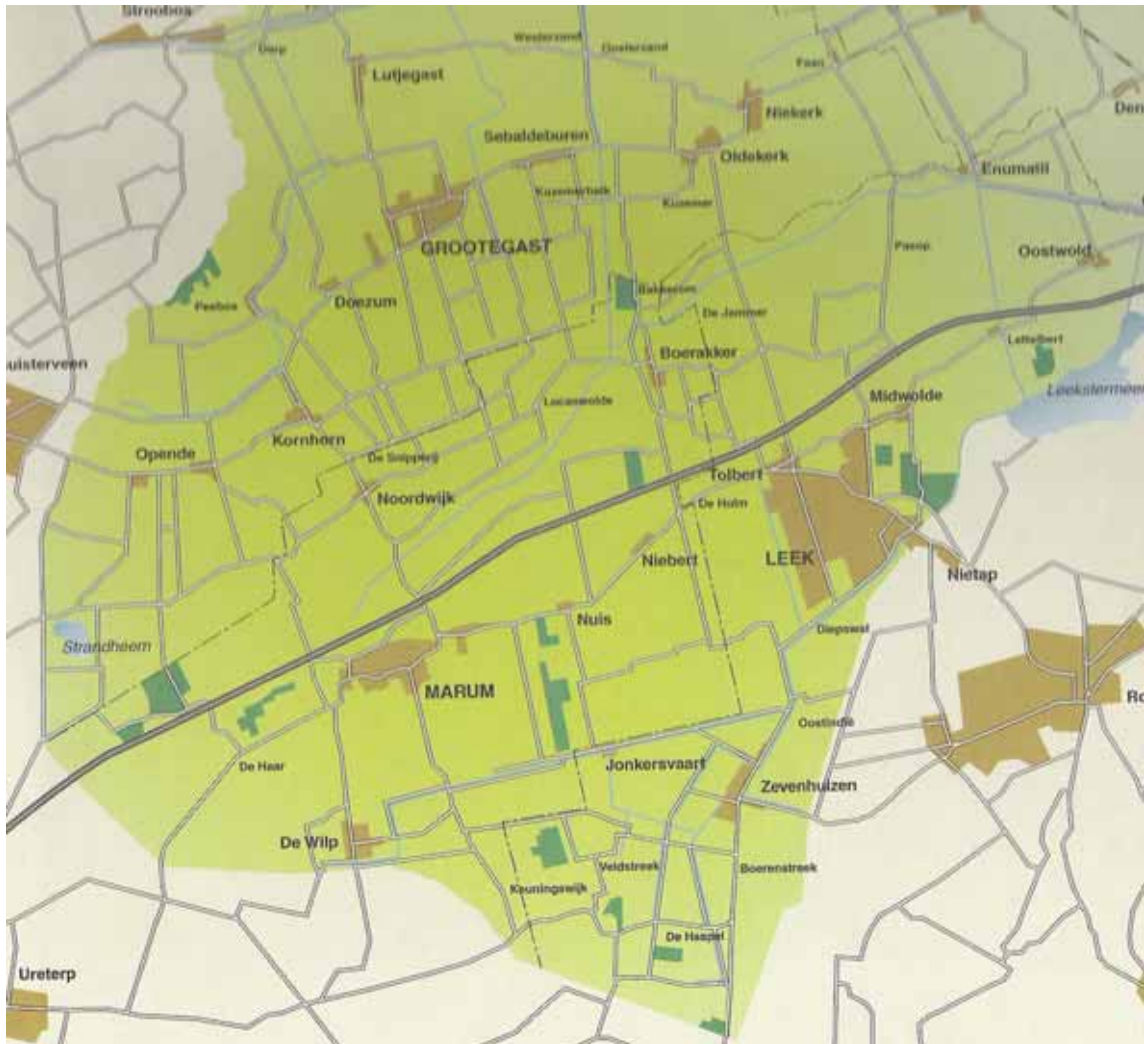
Deze regio kent twee levendige Agrarisch natuurbeheerverenigingen: 'Eendracht' en 'Boer&Natuur Zuidelijk Westerkwartier'. De Eendracht is vooral werkzaam in de omgeving Lutjegast en Doezum. De tweede is actief in de regio Marum en Leek. Het doel van de verenigingen is het stimuleren van perspectiefvolle landbouw, die op een bedrijfseconomische verantwoordelijke manier zich inzet voor een gezond milieu en een waardevol landschap. Uit de aanwezigheid van deze agrarische natuurbeheer verenigingen en de actieve deelname van boeren aan dergelijke initiatieven kan worden afgeleid dat boeren in het Zuidelijk Westerkwartier een bijzondere betekenis toekennen aan hun landerijen en de streek.

In de omgeving van Zevenhuizen is een derde agrarische natuurvereniging te vinden. Volgens de voorzitter van deze vereniging is er echter op dit moment weinig aandacht voor agrarisch natuurbeheer.

Noord Nederland, (Bosatlas, 2006)

Waarom blijven boeren in het Westerkwartier?

Het Zuidelijk Westerkwartier (1999)

Hoofdstuk 4: Het Interview

4.1 Het ontstaan van een interview

In dit onderzoek zullen interviews gebruikt worden om de betekenis van de boerenplek te achterhalen. Een interview moet aan een aantal zaken voldoen. Zo dient een interview een heldere structuur te hebben en dienen de respondenten het doel van het onderzoek te kennen. De onderzoeker tracht een vertrouwelijke sfeer te creëren waarin de respondent zich op zijn gemak voelt (Gubrium en Holstein, 2002). Een interview is opgedeeld in verschillende blokken (verschillende vragen met een duidelijke samenhang). Een onderzoeker dient suggestieve vragen te vermijden, zo kan voorkomen worden dat de respondent naar een bepaald antwoord geduwd wordt. Volgens Cloke et al (2004) is een diepte-interview een gesprek met een doel, er is wel een vertrouwelijke sfeer, maar het doel blijft bij zowel de interviewer als de respondent aanwezig. Interviews geven de mogelijkheid om door te vragen, de respondent heeft de ruimte om een toelichting te geven (dit geldt ook voor de interviewer). Bij andere onderzoeksmethoden (zoals enquêtes) is het moeilijker om gewenste nuances aan te brengen.

4.2 Opbouw van het interview

Een goed interview heeft een duidelijke structuur en bevat begrijpelijke vragen waarop de respondent antwoord kan geven. Aangezien de onderzoeker onervaren is in het afnemen van interviews is het opstellen van een duidelijke vragenlijst van belang. De interviewer heeft zodoende een houvast voor het verloop van het interview. Het opstellen van een vragenlijst kan volgens Mason (in: Cloke et al 2004) met behulp van een stappenplan. Dit stappenplan zal hieronder besproken en toegepast worden in dit onderzoek.

Stap 1: De onderzoeker stelt een lijst van grote onderzoeksvragen samen.

De “grote”vragen in dit onderzoek worden allemaal herleid uit het theoretisch kader. Hierin staat immers beschreven wat de betekenis van de plek zou kunnen zijn.

1. Wat is de ‘sense of place’ van boeren?
2. Welke rol speelt het landschap (met zijn karakteristieken) in de bedrijfsvoering van de boer?
3. Welke representaties van het platteland hebben boeren?
4. Wijkt het beeld van het platteland van boeren af van de rurale idylle?
5. Worden boeren op het platteland in de marge gedrukt? Zien boeren zichzelf als losstaande groep (met andere belangen) op het platteland?
6. Is er op dit moment sprake van een ruralisatie van het platteland?
7. Zijn boeren territoriaal, willen ze hun eigendom beschermen?
8. Hoe staan boeren tegenover emigratie?

Stap 2: Het construeren van “mini” vragen.

De grote vragen worden nu onderverdeeld in kleinere vragen. Zo ontstaan subcategorieën zonder de grote vragen af te breken.

1. Wat is de ‘sense of place’ van boeren?
Sense of place valt uiteen in verschillende onderdelen: plaats identiteit, plaats verbondenheid en plaats afhankelijkheid. Minivragen zouden dus kunnen zijn:
 - Wat is de plaatsidentiteit van boeren?
 - Wat is de plaatsafhankelijkheid van boeren?
 - Wat is de plaatsverbondenheid van boeren?
2. Welke rol speelt het landschap (met zijn karakteristieken) in de bedrijfsvoering van de boer?
 - Is de boer lid van een agrarische natuurbeschermingsvereniging?
 - Op welke manier beschermt de boer het landschap?

In het theoretisch kader is aandacht besteed aan verschillende typen boeren en de manier waarop ze het landschap gebruiken. In de minivragen komt dit terug.

- Is de boer vooral productie gericht?
 - Houdt de boer rekening met het landschap op minder vruchtbare delen (deels productief)?
 - Houdt de boer rekening met het landschap en verbetert hij dit met het oog op de waarde van het vastgoed?
 - Legt de boer de nadruk op verbetering en verfraaiing van het landschap?
 - Wil de boer een fijne leefomgeving nabij zijn huis creëren?
3. Welke representaties van het platteland hebben boeren?
 - Is het platteland een recreatieve gebruikruimte of is het platteland een productieruimte?
 - Hoe zien boeren het platteland?
 - Wat is de rol van boeren op het platteland?
 4. Wijkt het beeld van het platteland van boeren af van de rurale idylle?
 - Is het beeld van de boeren anders dan dat van nieuwkomers?
 - Zien boeren zichzelf als losstaande groep (met andere belangen) op het platteland?
 5. Worden boeren op het platteland in de marge gedrukt?
 - Ervaren boeren de nieuwkomers als nieuwe groep met macht?
 - Worden boeren belemmerd in hun bedrijfsvoering door nieuwkomers?
 - Hoe zien boeren zichzelf op het platteland, als vormgevers, bedrijven of als identiteitgevers (geen platteland zonder boeren)?
 6. Is er op dit moment sprake van een ruralisatie van het platteland?
 - Heeft de boer aandacht voor de omgeving?
 - Heeft de boer meer contact met de omgeving?
 - Stelt de boer zijn land open voor bezoekers?
 7. Zijn boeren territoriaal, willen ze hun eigendom beschermen?
 - Mogen burgers de boerderij bezoeken?
 - Is de boer actief bezig met het beschermen van zijn bedrijf, voor projectontwikkelaars, burgers?
 8. Hoe staan boeren tegenover emigratie?
 - Heeft de boer ooit gespeeld met de gedachte aan emigratie?
 - Waarom zou een boer willen emigreren?

Stap 3: Van grote en mini vragen naar interviewvragen

In deze fase worden de grote en mini vragen gekoppeld aan het uiteindelijke interview. De onderzoeker weet welke vragen hij graag beantwoordt zou zien maar gaat nu nadenken over de inbedding van deze vragen in het interview. De onderzoeker richt zich op mogelijke antwoorden en een mogelijk verloop van het interview.

1. Sense of place is een veelomvattend begrip dat verwijst naar alles wat een persoon aan een plek zou kunnen toekennen. Om een beeld van sense of place te krijgen zonder onbegrijpelijke vragen te stellen, zal gevraagd worden naar de wensen van de boer. Stel dat u de kans kreeg om u bedrijf ergens anders te vestigen, waar zou u dit doen? De mogelijke antwoorden geven aan wat er schort aan de huidige plek en mogelijk wat sterke punten zijn. De onderzoeker zal zelf de antwoorden indelen in plaats identiteit, verbondenheid en afhankelijkheid.
2. Welke rol speelt het landschap (met zijn karakteristieken) in de bedrijfsvoering van de boer?
In het interview zal het volgende gevraagd worden:

- Wat zijn de karakteristieken van het landschap in uw omgeving?
 - Houdt u rekening met het landschap in uw bedrijfsvoering?
 - Op welke manier houdt u rekening met het landschap?
 - Bent u lid van een agrarische natuurbeheervereniging?
- De vijfvoudige typologie van Gravsholt en Busck (2002) komt niet terug in het interview maar zal bij de analyse wel terugkeren.
3. Welke representaties van het platteland hebben boeren?
 - Wat zijn de belangrijkste kenmerken van het platteland, zijn boeren belangrijk?
 - Wat is de rol van het platteland is het platteland voor boeren of dient het ook als plek voor recreatie?
 - Hoe ziet u, als boer uw rol op het platteland (bent u vormgever of maar één onderdeel in een groter geheel)
 4. Wijkt het beeld van het platteland van boeren af van de rurale idylle?
 - Wijkt het beeld dat u heeft van het platteland af van het beeld van anderen?
 - Zijn boeren een aparte groep (met andere ideeën over het platteland) dan anderen die hebben? Zo ja wie zijn die anderen?
 - Zouden er conflicten kunnen ontstaan door deze twee (of meerdere) opvattingen?
 5. Worden boeren op het platteland in de marge gedrukt?
 - Als er verschillende opvattingen zijn over het platteland, hebben deze verschillende opvattingen dan invloed op de inrichting van uw bedrijf?
 - Hebben de groepen met andere opvattingen een stem in datgene wat er gebeurt op het platteland?
 6. Is er op dit moment sprake van een ruralisatie van het platteland?
 - Op welke manier heeft u contact met de omgeving?
 - Heeft u meer contact met de omgeving?
 - Zijn bezoekers welkom op uw boerderij, nodigt u ze uit?
 7. Zijn boeren territoriaal, willen ze hun eigendom beschermen?
 - Heeft u het gevoel dat u uw bedrijf moet beschermen, voor welke invloeden dan ook, van buitenaf?
 - Bent u actief bezig met het beschermen van uw bedrijf?
 8. Hoe staan boeren tegenover emigratie?
 - Heeft u ooit gespeeld met de gedachte aan emigratie?
 - Kent u boeren die geëmigreerd zijn?
 - Waarom zou een boer willen emigreren?

Stap 4: Zijn de interviewvragen, minivragen en grote vragen allen met elkaar verbonden

In deze stap kijkt de onderzoeker naar de samenhang: geven de interviewvragen antwoord op de minivragen en de grote vragen? Bij alle vragen in het interview tot zover wordt rekening gehouden met de voorgaande stappen. De vragen zijn dus met elkaar verbonden en hangen samen.

Stap 5: De structuur van het interview.

Een interview dient een duidelijke structuur te hebben (Cloke et al, 2004). In deze fase zal een opbouw van het interview ontstaan, zonder dat de vragen daar een rol bij spelen.

Respondenten dienen te weten waar het onderzoek over gaat. In deze korte introductiefase kan getracht worden een vertrouwelijke sfeer te creëren. De introductie wordt gevolgd door een aantal algemene vragen. Dan volgt de kern, deze kern bestaat uit de vragen zoals die hierboven beschreven staan. Na dit onderdeel zal de respondent de kans krijgen om toelichtingen te geven die eerder nog niet aan bod kwamen. Samengevat zal het interview er als volgt uit zien.

Introductie

Korte inleidende vragen:	Waar gaat het onderzoek over, wat kan de respondent verwachten. Wil de respondent anoniem blijven?
Beeld van het platteland:	Algemene vragen over de respondent. Wie is deze persoon. Leeftijd. Boerderij: Huur of koop, hoe lang al boer? Hoe lang op deze plek?
Sense of place:	Welk beeld van het platteland heeft de boer? Hoe ziet hij zijn rol op het platteland.
Landschap:	Wat zijn volgens de boer sterke kanten, en minder sterke kanten van zijn plek? Wat is de Sense of place van boeren?
De omgeving:	Op welke manier houdt de boer rekening met het landschap?
Sense of place:	Heeft de boer een andere opvatting over het platteland dan andere groepen: Bestaan die groepen? Heeft een boer meer of minder contact met zijn omgeving? Hebben de andere groepen macht. Houdt de boer rekening met die andere groepen?
Slot:	Heeft de boer al eens gedacht aan emigratie?
	Zijn er nog toevoegingen.

Stap 6: Standaardvragen

Een aantal vragen wordt aan elke boer gesteld. Deze vragen dienen als korte inleiding.

- Wat is uw leeftijd
- Hoelang bent u al boer?
- Hoe bent u boer geworden?
- Hoe lang bent u al boer op deze plek?
- Bent u eerder op een andere plek boer geweest?
- Wat voor bedrijf is uw bedrijf?
- Heeft u nevenactiviteiten?
- Woont u ook op deze plek?
- Bent u eigenaar of huurder van uw bedrijf?
- Hoe groot is uw bedrijf?

Stap 7: Het uiteindelijke interview

Na alle stappen doorlopen te hebben is het volgende interview ontstaan. In deze vragenlijst staan alle vragen die, na analyse, de hoofdvraag kunnen beantwoorden. Desondanks blijft het een richtlijn en zal het dienen als houvast voor de interviewer. De interviewer houdt ruimte om door te vragen en om een andere opbouw te hanteren wanneer dat nodig mocht zijn.

Introductie: Dit onderzoek naar de betekenis van verschillende plekken voor boeren wordt uitgevoerd door de interviewer naar aanleiding van een afsluitende scriptie. Er wordt vanuit gegaan dat de boer waarde hecht aan zijn plek (dit kan op verschillende manieren). Dit onderzoek zal trachten te achterhalen wat de voornaamste aspecten van betekenis zijn. Alle ondervraagde boeren zullen uit het Westerkwartier komen. Dit interview dient om een beeld te krijgen van de betekenis van plekken. Het zal bestaan uit drie delen. Eén om de betekenis van de boerderij te achterhalen, een deel zal gaan over de regio en een laatste over de betekenis van Nederland.

Heeft de respondent bezwaar tegen opname van het gesprek? Wil de respondent anoniem blijven?

Korte inleidende vragen:

- Wat is uw leeftijd
- Hoelang bent u al boer?
- Hoe bent u boer geworden?
- Hoe lang bent u al boer op deze plek?
- Bent u eerder op een andere plek boer geweest?
- Wat voor bedrijf is uw bedrijf?
- Heeft u nevenactiviteiten?
- Woont u ook op deze plek?
- Voelt u zich hier thuis?
- Bent u eigenaar of huurder van uw bedrijf?
- Hoe groot is uw bedrijf?

Beeld van het platteland:

- Wat zijn de belangrijkste kenmerken van het platteland, zijn boeren belangrijk?
- Wat is de rol van het platteland? Is het platteland er voor boeren of dient het ook als plek voor recreatie?
- Hoe ziet u, als boer uw rol op het platteland (bent u vormgever of maar één onderdeel in een groter geheel).

Sense of place:

- Stel dat u de kans kreeg om u bedrijf ergens anders te vestigen, waar zou u dit doen?

Landschap:

- Wat zijn de karakteristieken van het landschap in uw omgeving?
- Houdt u rekening met het landschap in uw bedrijfsvoering?
- Op welke manier houdt u rekening met het landschap?
- Bent u lid van een agrarische natuurbeheervereniging

De omgeving:

- Wijkt het beeld dat u heeft van het platteland af van het beeld van anderen?
- Zijn boeren een aparte groep (met andere ideeën over het platteland) dan anderen die hebben? Zo ja wie zijn die anderen?
- Zouden er conflicten kunnen ontstaan door deze twee (of meerdere) opvattingen?
- Als er verschillende opvattingen zijn over het platteland, hebben deze verschillende opvattingen dan invloed op de inrichting van uw bedrijf?
- Hebben de groepen met andere opvattingen een stem in datgene wat er gebeurt op het platteland?
- Op welke manier heeft u contact met de omgeving?
- Heeft u meer contact met de omgeving?
- Zijn bezoekers welkom op uw boerderij, nodigt u ze uit?
- Heeft u het gevoel dat u uw bedrijf moet beschermen?
- Bent u actief bezig met het beschermen van uw bedrijf?

- Heeft u ooit gespeeld met de gedachte aan emigratie?
- Kent u boeren die geëmigreerd zijn?
- Waarom zou een boer willen emigreren?

Slot:

- Zijn er nog toevoegingen die u wilt geven?

4.3 Het analyseren van de interviews

Tijdens het afnemen van de interviews hebben enkele verschuivingen plaatsgevonden. Zo is de vraag: *Stel dat u de kans kreeg om u bedrijf ergens anders te vestigen, waar zou u dit doen?*, vaak gesteld als inleiding voor het “emigratie deel”. Het interview is op te delen in verschillende onderdelen die allen een thema behandelen. Deze thema’s zullen dienen als hoofdstuk indeling voor het verdere onderzoek.

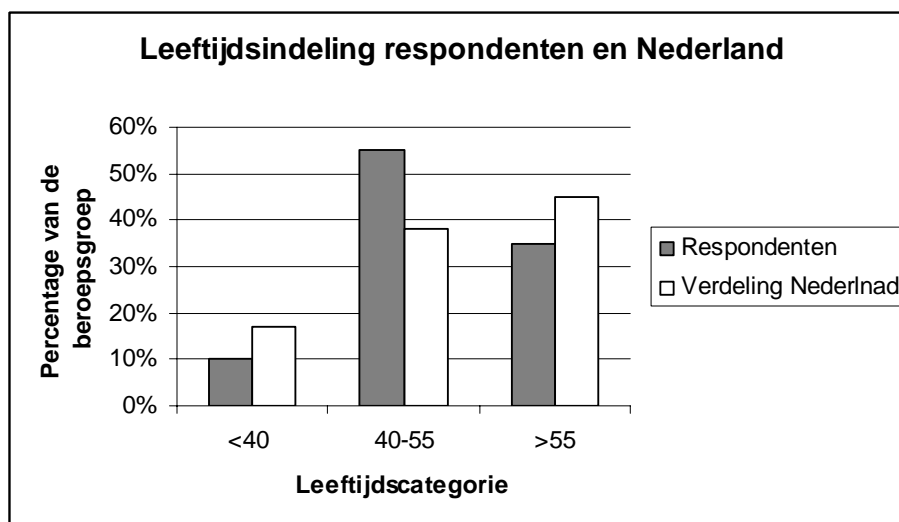
De interviews zullen op een “non-cross-sectional” manier geanalyseerd worden, omdat er dan inzicht verkregen kan worden in samenhangende onderdelen van de verkregen data (Mason, 1996). De duidelijke verdeling in samenhangende vragen maakt deze non-cross sectional werkwijze mogelijk. Non-cross sectional wil zeggen dat bij de analyse niet de gehele dataset in een keer geanalyseerd hoeft te worden maar dat een systematische aanpak van verschillende themas kan volstaan. Een “cross-sectional” benadering analyseert de gehele dataset, terwijl dit niet noodzakelijk is om een goed beeld te krijgen van bijvoorbeeld het landschap. De thema’s zijn duidelijk afgebakend in de interviews en kunnen daardoor losstaand van de rest geanalyseerd worden. Een “non-cross sectional” benadering zal volgens Mason (1996) niet gepaard gaan met computerprogramma’s zoals N4, al kan de computer wel een handige hulp zijn bij het maken van diagrammen.

Hoofdstuk 5: De Respondenten

In dit hoofdstuk zullen de geïnterviewde boeren kort besproken worden. De antwoorden gegeven door de respondenten op de korte inleidende vragen geven een beeld van de situatie op de boerderij en andere factoren. Aangezien enkele respondenten anoniem wilden blijven is gekozen voor een nummering van de respondenten. In het interview bestond de inleiding uit elf vragen, elk van die vragen zal hieronder besproken worden.

5.1 Wat is uw leeftijd?

Er is gestreefd naar een representatieve steekproef van boeren wanneer gekeken wordt naar de landelijke verdeling van de leeftijd van boeren. De leeftijdsopbouw in de agrarische sector is volgens het Centraal Bureau voor de Statistiek in 2004 als volgt: 17% van de boeren is jonger dan 40 jaar, 38% is tussen de 40 en 55 jaar en 45% van de boeren is 55 jaar en ouder. Voor de 20 respondenten zou dat neerkomen op vier jonge boeren, 8 boeren tussen de 40-55 en 8 boeren ouder dan 55.

Tabel 5.1 Leeftijdsindeling Respondenten

In tabel 5.1 is te zien hoe de leeftijdsverdeling in Nederland is en wat de uiteindelijke leeftijdsverdeling van de respondenten is. Om dat een betrekkelijk kleine steekproef gebruikt is, kan één respondent een groot verschil maken. Bovendien is er een aantal boeren benaderd die niet mee wilden werken. De welwillendheid in de categorie 40-55 was het grootst, vandaar de licht scheve verdeling.

5.2 Hoelang bent u al boer?

De vraag naar hoe lang een persoon al boer is zou iets kunnen zeggen over de tijd waarin personen boer zijn geworden. Van de respondenten zijn twee boeren al 50 jaar actief in het vak. Zij zijn niet de oudste boeren, maar zijn al op jonge leeftijd begonnen met boeren. De jongste respondent is tevens ook de boer die het kortst eigenaar is van zijn bedrijf. Het gemiddelde van deze steekproef is 28,8 jaar, de meeste boeren zijn dus al bijna 30 jaar boer. Met een gemiddelde leeftijd van 51, 4 jaar betekent dit dat de meeste boeren beginnen wanneer ze ongeveer 23 zijn.

5.3 Hoe bent u boer geworden?

Deze vraag is gesteld om te achterhalen hoe boeren aan hun bedrijf zijn gekomen. Is het van oudsher een familiebedrijf of zijn de respondenten vanuit het niets boer geworden? Vijf

respondenten hebben eerst een andere baan gehad. Maar allen zijn kinderen van boeren en hebben dus ook boerenbloed door de aderen stromen. Respondent 15 verwoordt het gevoel heel treffend:

“Ik ben als 16-jarige bij een baas gaan werken... Toen ik daar trammelant kreeg begon het te kriebelen, al stimuleerden mijn ouders het niet... Ik wilde de vrijheid en ben boer geworden”

Alle respondenten hebben eerst een hogere of middelbare landbouwopleiding gevolgd, de vijftien boeren die geen andere baan hebben gehad hebben allemaal het bedrijf van de ouders na een periode van maatschap met de ouders overgenomen. In het onderzoek van Burton (2004) wordt gesproken over het “boer zijn”. Volgens Burton zit boeren zit in het bloed, het is niet iets wat aan te leren is. Die “bloedband” met het boeren zien we ook in het Zuidelijk Westerkwartier.

5.4 Hoe lang bent u al boer op deze plek?

Bij deze vraag hoort ook de vervolgvraag: *Bent u eerder op een ander plek boer geweest?* Van de twintig geïnterviewde boeren waren zeven eerder boer op een andere plek. Van deze zeven boeren waren vier boer op een plek nabij de huidige plek. Slechts drie boeren komen uit een andere regio en zijn daar ook actief en zelfstandig boer geweest (al dan niet in maatschap). Boer 7 is vertrokken vanwege de lichte grond:

“We zijn weg gegaan om de lichte grond aldaar. We hadden droogtegevoelige grond. Bovendien was er teveel natuur om ons heen, teveel belemmeringen. Houtwallen en dergelijke. Hier is het open en hoeven we niet te beregenen. We zijn niet weggegaan omdat we uitgekocht waren. ... Door de mestwetgeving kwamen daar veel regels te liggen. Op de zandgrond mocht niet veel bemest worden terwijl die grond dat meer nodig heeft. Op klei mocht dat meer en die grond heeft minder nodig.”

Alle andere boeren die vertrokken zijn, ook vanuit de nabije omgeving van het huidige bedrijf, hebben te maken gehad met ruimtegebrek. De boerderijen waarop ze werkzaam waren, werden te klein en de mogelijkheid tot uitbreiding was niet aanwezig. De meeste respondenten (17) hebben echter nooit buiten het zuidelijk Westerkwartier een bedrijf gehad.

5.5 Wat voor bedrijf is uw bedrijf en heeft u nevenactiviteiten?

Zoals gezegd is het Westerkwartier een melkveehouders regio. Slechts een van de respondenten is geen melkveehouder. De helft van de ondervraagde boeren geeft aan dat ze wel een neventak hebben. De aard van deze takken is zeer uiteenlopend. Van de tien boeren die een neventak hebben, geven drie aan dat de tweede tak bestaat uit schapenhouderij. Drie boeren geven aan dat natuurbeheer de tweede tak is. Daarnaast worden vleesvee en loonwerk twee keer genoemd als tweede tak. Er zijn van de twintig boeren drie boeren met een non-agrarische nevenactiviteit. De aard van deze activiteiten lopen uiteen van huisvader tot functies in de politiek en één recreatieve neventak.

5.6 Woont u op deze plek en voelt u zich hier thuis?

Alle boeren wonen op de plek waar ze werkzaam zijn. Er zijn echter twee bedrijven die uit meerdere vestigingen bestaan, de respondenten wonen dan op één van beide vestigingen. Alle boeren geven aan dat ze zich thuis voelen op de plek waar ze wonen. Voor de een betekent dat thuis wel iets anders dan voor de ander.

Boer 7 hecht vooral waarde aan het bedrijf zelf:

“... We hebben nooit heimwee gehad, niemand van ons. We waren zo druk in het begin, met het bedrijf, opstarten en dergelijke.”

Boer 17 geeft aan dat de sociale factoren hem een thuisgevoel geven:

“Mijn moeder is hier geboren. Dus het zit wel een beetje in de familie. Dit had wel wat speciaals, eigenlijk de hele streek wel. Beetje de mentaliteit, vrienden, familie en kennissen wonen hier allemaal. Hier hebben we kleine percelen, maar het woont hier hartstikke mooi.”

5.7 Bent u eigenaar of huurder van uw bedrijf? Hoe groot is uw bedrijf?

Alle ondervraagde boeren zijn eigenaar van het bedrijf. Al geven enkelen heel eerlijk toe dat de bank ook een aandeel heeft. Zes boeren huren er op de een of andere manier wat land bij. Vaak van Staatsbosbeheer en in andere gevallen huren ze land op een andere manier.

De gemiddelde bedrijfsgrootte is 58 hectare. Van de twintig bedrijven zijn vier groter dan 100 hectare. De kleinste bedrijven hebben tussen de 25 en 30 hectare grond.

Hoofdstuk 6: Wat is het beeld van het platteland?

In dit hoofdstuk zal de rol van het platteland aan de orde komen. Hoe ziet een boer het platteland als geheel, dus niet specifiek voor zijn omgeving. Het is van belang om de plek waar boeren wonen en werken in te kaderen in een groter geheel, het Nederlandse platteland. Hoe zien boeren het platteland in Nederland, welke rol geven ze zichzelf op het platteland en delen boeren het platteland met andere gebruikers?

6.1 Wat zijn de belangrijkste kenmerken van het platteland?

De kenmerken van het platteland zijn vaak verward met de kenmerken van het Westerkwartier. Dat is voor de respondenten ook de plek die het dichtst bij staat. De kenmerken rust en natuur worden vaak genoemd zonder enige toelichting. Het kenmerk ruimte heeft voor boeren een grote waarde, zonder ruimte kunnen zij niet boeren:

Boer 13:

“Het platteland staat voor ruimte, er is nog ruimte voor bedrijven. Die bedrijven moeten wel mogelijkheden hebben. Niet alles hoeft te mogen, maar er moet wel ruimte blijven voor boeren.”

Boer 4 zegt:

“Als ik met een trekker over de weg moet dan moet die ruimte er zijn. Mijn ideale platteland is ruim en heeft makkelijk te bewerken grond, en heeft geen boomwallen, niet dat ik ze allemaal weg wil hebben, maar het maakt het boeren makkelijk. Boomwallen maken het landschap om te recreëren wel mooi.”

Als een boer natuur noemt als kenmerk van het platteland, dan bedoelt hij daar niet de natuur mee die gemaakt wordt door Staatsbosbeheer en het Groninger Landschap.

Boer 12:

“Rust en ruimte en natuur, en die natuur hoort ook bij het boeren, het vee en dergelijke.”

Boeren hechten veel waarde aan de ruimte die ze nodig hebben en gebruiken voor het bedrijf. De rust en natuur zijn bijkomende kenmerken die boeren ook vaak noemen.

6.2 Zijn boeren belangrijk voor het platteland?

Deze vraag uit het interview werd gesteld in combinatie met de voorgaande vraag. Maar tijdens het afnemen van de interviews is gebleken dat het beter twee losstaande vragen hadden kunnen zijn, omdat het antwoord op die lange vraag vaak uit twee onderdelen bestond. Vanwege deze tweedeling wordt deze vraag in dit hoofdstuk in twee onderdelen gesplitst.

Boeren zien zichzelf over het algemeen als vormgever van het platteland. Ze zijn goedkope onderhoudsmedewerkers in dienst van het platteland. Zonder boeren wordt het een rommeltje op het platteland. Boer 18 zegt hierover:

“Boeren zijn onmisbaar, ze onderhouden het landschap. Als een boer vertrekt dan komen er anderen op zijn boerderij wonen. Dan zie je paardenweiden ontstaan met allemaal bedradingen en toestanden, dat is niet mooi.”

Maar ook instanties als Staatsbosbeheer maken het platteland niet aantrekkelijk.

Boer 16 zegt hierover:

“Boeren zijn belangrijk, die onderhouden het landschap en zorgen ervoor dat het netjes blijft. Je ziet in die andere gebieden geen koeien en geen vogels meer. Ze zorgen mede voor bedrijvigheid en afwisseling.”

Staatsbosbeheer onderhoudt ook wel delen, maar ik vind dat niet zo mooi. De Peizermaden bijvoorbeeld, daar zie je niets meer: geen koeien, geen vogels. Dat is een uitgestrekt gebied zonder variatie en dat is gewoon eentonig en saai. Dat wordt ook een dood landschap.”

Ook een andere boer heeft een mening over organisaties als Staatsbosbeheer en Stichting Groninger Landschap:

Boer 6:

“... instanties als Staatsbosbeheer en Groninger Landschap kunnen het landschap niet onderhouden, dat is veel te duur. De boeren krijgen steeds vaker land weer terug. De boer is dan eigenlijk een goedkope landschapsonderhouder. Vogels zitten liever in een goede weide, niet in natuur. De boeren krijgen dat nu terug, maar er zitten teveel regels aan vast.”

Boeren geven aan dat ze belangrijk zijn voor het platteland. Er zijn ook een aantal boeren die aangeven dat boeren in de toekomst steeds minder rekening kunnen houden met het landschap.

Boer 11 geeft aan waarom boeren minder rekening houden met het landschap:

“Boeren zijn belangrijk geweest: Boeren zijn steeds economischer geworden en hebben geen zin en tijd meer voor poespas. De melkprijs wordt lager en dus moeten ze groter groeien. De koeien komen dan niet meer buiten. In het verleden deden de boeren meer voor het platteland dan tegenwoordig. De provincie spreekt wel over groene en blauwe diensten. Maar er is geen aandacht voor de blauwe diensten en de groene diensten (weidevogelbeheer, recreatie) zijn ook niet meer populair. Jonge boeren doen steeds minder voor het platteland.”

Boer 12 geeft aan dat hij de gang van zaken betreurt:

“...door de schaalvergroting is er voor boeren steeds minder tijd om zich bezig te houden met zaken als boomwallen. Dat is toch wel jammer... De boomwallen worden nu eerder gekapt, omdat ze zo onpraktisch zijn. Daar zou een betere afstemming in moeten komen, dan is het voor een boer aantrekkelijk om boomwallen te bewaren...”

Samenvattend kan gezegd worden dat boeren het platteland netjes houden. Dit is ook noodzakelijk omdat ze hun vee moeten voorzien van voer. Boeren stellen natuur en verrijking van het landschap door andere landschapsinrichters niet op prijs. Ze hechten waarde aan de groene lakens die ze zelf produceren. Dit komt overeen met de opvatting van Britse boeren (Burton, 2004). Boeren waarderen een net, schoon en ordelijk platteland. Daar is ook de kwaliteit van de boer uit af te leiden. Een “goede” boer heeft een nette boerderij. In de toekomst zal een boer echter minder aandacht hebben voor zijn omgeving omdat de schaalvergroting en lage melkprijs een efficiëntere werkhouding vereist.

6.3 Wat is de rol van het platteland

Volgens Frouws (1998) zijn er drie verschillende rurale discoursen, een agrarisch rurale, een economische en een recreatieve discours. De agrarisch rurale discours staat voor een boer die landschappelijke waarden en sociale waarden hoog in het vaandel heeft. Landbouw is een multifunctionele bedrijfstak die niet alleen voorziet in gezond voedsel maar ook aandacht heeft voor de recreatieve landschappen. In de functionele/ economische discours draait het om het economisch belang en is de boer (en burger) gericht op winstmaximalisatie. Alles op het platteland is dan gericht op het volledig benutten van de economische potentiëlen van het landelijk gebied. In de recreatieve discours speelt cultuur een grote rol. Veel staat binnen deze discours in het teken van een mooi landschap en attractieve voorzieningen: het goede leven staat voorop.

Hier zal de rol van de boer centraal staan. Is het platteland voor boeren of wordt deze ruimte gedeeld met recreatieve voorzieningen. Met andere woorden: Is het platteland volgens boeren economisch, multifunctioneel of gericht op cultuur?

Een aantal boeren (acht) ziet de economische visie het liefst op het platteland. Ze zien de maatschappelijke belangen als overdreven en onrealistisch. Het platteland is hun bedrijfsruimte en willen niet belemmerd worden in hun doen en laten.

Boer 8 is heel duidelijk en vindt het delen van ruimte haast oneerlijk:

“Het is geen recreatieplek. In ruilverkavelingsgebieden is een plek voor recreatie gemaakt. Er worden langs de boerderijen fietspaden gelegd, daar fiets ik graag overheen, maar het is een plek voor boeren. Het Middag-Humsterland is een der zeven schoonheden, daar mogen kanoroutes gemaakt worden die er eerst niet waren. Een boer mag een sloot niet dempen. Dat is voor hem van economisch belang, en toch mag dat niet.”

Boer 12 stelt een compromis voor. Als we de ruimte dan toch moeten delen, kunnen er dan ook meer mogelijkheden voor een boer gecreëerd worden?

“We zullen wel moeten, het is voor de boer en van de boer. Maar we moeten tegenwoordig samen met de maatschappij. De omgeving moet wel aangepast worden. In ruil voor fietspaden en dergelijke moet de boer ook de mogelijkheid krijgen om een boomwal te verplaatsen, maar het belang ligt bij de boer.”

Andere respondenten zien het platteland niet zozeer als een louter economisch gebied. Ze zijn zich bewust van de actoren die ook zeker een stem hebben op het platteland.

Boer 3:

“Het is heel zot dat men verschillende gebieden sticht, men leeft toch samen. Je kunt het niet los zien.”

Andere voorstanders van een multifunctioneel platteland zijn iets terughoudender in hun visie. Ze erkennen de multifunctionaliteit maar onderstrepen het belang van boeren.

Boer 15:

“Het is een plek van boeren. Maar de burgers komen steeds meer op het platteland. De boer moet beseffen dat hij de plek deelt. Het is niet meer zo als vroeger. Toen was de boer is baas op zijn land en als er iemand kwam, stuurde hij die weg. Het is steeds meer zo dat het een gedeelde ruimte is. Dat is alleen maar winst denk ik.”

Die bedoelingen van een boer met zijn land worden niet altijd goed begrepen, door de non-agrarische medemens. Een aantal boeren heeft al eens te maken gehad met recreatieve problemen, bijvoorbeeld boer 1:

“Boeren moeten geen last hebben van recreanten en ook niet andersom... Vorig jaar kwamen er mensen langs fietsen, ze wilden picknicken op mijn land. Ik ging erheen om te kijken wat ze deden. Ze beloofden dat ze zich zouden gedragen. Het kan dus wel, maar het moet niet elke dag zo zijn. Het is mijn land en geen recreatieve plek. Als het allemaal een keer gebeurd dan is het niet erg. Een hond verandert de zaak, honden laten wel eens iets achter. Daar zitten bacteriën in die abortussen bij koeien kunnen veroorzaken. Dat is een dure en soms dodelijke kwestie. En zodoende kan een recreant echt gevaar opleveren voor een boerderij.”

Over het algemeen erkennen boeren wel de multifunctionaliteit van het platteland waar zij op werken. Maar recreatie wordt gezien als noodzakelijk kwaad. De burger ziet het platteland volgens van Dam et al (2002) anders dan de boeren. De burger verbindt het platteland steeds minder vaak met agrarische activiteiten. In de laatste twee decennia is het beeld van een

productiegericht platteland afgenomen. Deze verandering in het denken over het platteland komt volgens van Dam et al (2002) voort uit twee oorzaken. Allereerst is het beeld van de agrarische sector verschoven van een positief beeld naar een negatiever beeld. Dit komt doordat burgers de sector steeds vaker verbinden aan intensieve veeteelt, ziekte uitbraken en het overmatige gebruik van pesticiden. Daarnaast heeft de toename in mobiliteit gezorgd voor een bereikbaar platteland. Het platteland kan gebruikt worden als recreatieve ruimte, omdat het bereikbaar geworden is. Er bestaan verschillende opvattingen over het platteland. De burger verschilt van mening met de boeren en zij zien het platteland steeds minder als agrarische ruimte (van Dam et al, 2002). Daarnaast verschillen boeren in hun opvatting over het platteland. Acht boeren zijn gericht op winstmaximalisatie en zij vallen dus onder de economische discours onderscheiden door Frouws (1998). De andere twaalf boeren zijn zich bewust van de multifunctionaliteit van het platteland en zouden dus kunnen vallen worden onder de agrarisch/ rurale opvatting van Frouws.

6.4 Hoe ziet u, als boer, uw rol op het platteland?

Wat is nu de opvatting van boeren over de rol die zij vervullen. Zien boeren zichzelf als vormgever van het platteland of hebben ze niets meer in de melk te brokkelen. Welke functie vervullen zij?

Van de twintig respondenten ziet de helft zichzelf als vormgever.

Boer 2:

“Boeren houden het landschap mooi in vorm zo als het nu is. Die houden het gebied aantrekkelijk. Als boeren er niet zouden zijn, dan zie je iets anders gebeuren. Hobbymensen planten dan bomen en krijg je een bosgebied, de singelstructuur is dan weg. Zo krijg je een andere sfeer. Het coulisselandschap wordt door boeren behouden.”

Deze boer legt de nadruk op het milieu en de natuur, anderen hebben een andere visie. Ze benadrukken dat de boer zelf belang heeft bij een groene weide.

Boer 4:

“Uiteindelijk is het platteland ontstaan door boeren activiteiten. Het is voor mij natuurlijk wel makkelijk om het goed te onderhouden. Dat is mijn voerproductie en daarom is het open en groen. Je wilt het land goed onderhouden en dan produceert het ook het meest.”

Boeren zien hun rol op het platteland vooral als eigen belang. Het bedrijf brengt een landschap met zich mee dat burgers aantrekkelijk vinden en dat is een voordeel waar ze zelf eigenlijk niets aan kunnen doen.

6.5 Conclusie

Boeren hebben een voorkeur voor het nette, ordelijke en agrarische beeld van het platteland. Wanneer natuurverenigingen het overnemen vinden boeren dit landschap minder mooi dan het landschap dat ze zelf creëren. Boeren zijn niet bewust bezig met het maken van een mooi landschap, dat landschap ontstaat door hun bedrijfsvoering. Ze moeten immers voer produceren voor het vee. In de toekomst zullen boeren waarschijnlijk minder aandacht hebben voor het landschap, omdat ze minder mogelijkheden binnen het bedrijf zullen hebben voor landschapsonderhoud. De verminderde mogelijkheden hangen samen met een steeds lagere melkprijs en daardoor een voortdurende noodzaak tot schaalvergroting. Een boer moet dan efficiënter werken en zorg voor het landschap past daar niet bij.

Hoofdstuk 7: De boer en het landschap

In dit hoofdstuk staat het landschap uit de omgeving centraal. Wat zijn de kenmerken van het landschap en houdt de boer daar rekening mee in zijn bedrijfsvoering? Er zal ook aandacht zijn voor de agrarische natuurbeheerverenigingen.

7.1 Wat zijn de karakteristieken van het landschap in uw omgeving?

Volgens Jorgensen en Stedman (2001) zijn beschrijvende elementen over een plek van belang bij het onderzoeken van sense of place. De bovenstaande vraag werd gesteld om de respondenten een beschrijving van hun plek te laten geven. In hoofdstuk 2 is te lezen hoe het Westerkwartier is opgebouwd en wat de karakteristieken van het landschap zijn. Die karakteristieken zijn het open polderlandschap afgewisseld met het coulisselandschap met houtwallen.

De respondenten werden gevraagd naar hun eigen omgeving en hebben dus te maken met een open landschap of met een coulisselandschap. Een aantal boeren leeft op de grens van die twee gebieden en benadrukt beide karakteristieken.

Boer 10 benadrukt beide landschappen:

“De uitgestrektheid, in het Westerkwartier heb je de uitgestrekte polders en het coulisselandschap, deze passen heel mooi bij elkaar. De polders stralen het Groninger landschap uit, met mooie luchten en dergelijke.”

Boer 2 boert op de grens van beide landschappen:

“Enerzijds het open landschap en aan de andere kant het besloten houtwallen landschap. Dat verschil zie je hier op de boerderij ook, aan der achterkant is het open gebied en aan de voor kant is het besloten. Die houtwallen zijn ook meest het beperkende aan dit landschap.”

Boer 15 geeft aan dat het Westerkwartier in meerdere opzicht een grensgebied is:

“In het zuiden zie je het coulisselandschap, in het Noorden zie je het kale weide landschap. We zitten net op een grens van zand, veen en kleigrond.”

De meeste boeren geven aan dat houtwallen mooi zijn om naar te kijken maar dat ze de bedrijfsvoering kunnen belemmeren, door bijvoorbeeld de schaduwwerking.

Boer 14:

“...Houtwallen zijn wel mooi, maar niet praktisch.”

7.2 Houdt u rekening met het landschap?

Slechts twee boeren geven aan dat ze geen rekening met het landschap houden. Ze geven daarbij wel aan dat een verplichting door de overheid wel zal dwingen om er rekening mee te houden.

Boer 11:

“Als de wet dat voorschrijft dan hebben we geen keuze.”

Achttien boeren geven dus aan dat ze op de een of andere manier wel rekening houden met het landschap. Boer 12 geeft aan dat er meer rekening mee wordt gehouden dan in het verleden:

“Ja, meer dan voorheen, omdat de maatschappij dat wil. We hebben ook een wandelpad door ons land. En daar houd je rekening mee, door je perceelinrichting aan te passen.”

De manier waarop boeren rekening houden met hun landschap wordt in de volgende paragraaf besproken.

7.3 Op welke manier houdt u rekening met het landschap?

Achttien boeren geven aan dat ze wel rekening houden met het landschap. De twee boeren die dat niet doen geven toch aan dat ze wel proberen erop te letten.

Boer 9:

“... onbewust doe je er wel wat aan. Je maait er niet expres overheen.”

Boer 11:

“Als er één weidevogel zit dan maai je er omheen, maar als er 100 zitten dan is dat niet meer te doen...”

De manieren waarop boeren rekening houden met het landschap zijn divers. Toch zijn er vijf manieren die meer dan eens genoemd worden. Deze vijf zijn: weidevogelbeheer, geen boomwallen kappen, (perceelranden) minder bemesten, geen sloten dempen en perceelranden later maaien. Weidevogels worden door elf boeren genoemd. Boer 18 heeft veel aandacht voor weidevogels:

“...En de weidevogels krijgen hier veel aandacht, ik bemest met ruige mest en maai later, als ik maai dan maai ik niet alles.”

Boer 5:

“Met maaien pak ik de jongen op, na het maaien stop ik ze in de slootkant. Dan kunnen ze weer verder. De nesten van Kieviten leg ik een paar dagen van tevoren in de sloot kant, dat kan met Kieviten. Een strook laten staan is niet meer lonend, want de roofvogels weten dan precies waar ze moeten zijn.”

Naast de weidevogels is er ook aandacht voor de houtwallen in het Westerkwartier. Het is niet aantrekkelijk om deze singels te kappen. Zoals boer 12 aangeeft:

“Vroeger kaptten we wel eens een boomwal of dempten we een slootje, maar dat doen we nu niet meer. We vragen nu een vergunning aan, maar dat is geen ruil meer: Eén boom kappen en vier terug planten.”

Deze regelgeving resulteert in de volgende opvatting:

Boer 2:

“Wat er nu is, houden we in stand, wat er vroeger gesneuveld is zetten we niet meer terug. Ongeveer de helft van de houtsingels zijn in het Westerkwartier overgebleven.”

Er zijn wel vergoedingen voor boeren wanneer ze besluiten om de houtsingels te bewaren. Die vergoedingen zijn echter niet toerijkend.

Boer 16:

“Er zijn mogelijkheden voor vergoedingen, al zijn die lang niet hoog genoeg voor houtsingels. De schaduwwerking alleen al kost meer dan de opbrengst. De weidevogelvergoedingen zijn wel hoog genoeg, dat is een reële vergoeding. En dat is ook makkelijk mee te nemen. Ik hoop dat het ooit beter wordt. Een singel moet niet alleen blijven staan, maar moet ook verbeterd worden waar mogelijk. Vooral dat verbeteren kan nu niet uit. Ik heb ongeveer 3 kilometer singels. Groot onderhoud doe ik niet zelf. Hier zijn wel houtwallen gekapt, maar nu doe je dat niet meer. Nu moet er begroeiing blijven staan.”

Er zijn ook andere manieren om de houtsingels te onderhouden.

Boer 20:

“Stichting Het Groninger Landschap onderhoudt alles. Ik heb wel gedacht aan kap, maar toen het Groninger landschap hem ging onderhouden was het goed en had ik er minder last van. Voor het

landschap is het wel mooi, maar bomen moeten eigenlijk bij een ander staan. Als ik naar het Noorden rijd dan vind ik het landschap te saai. Er waren wel meer houtsingels maar die heeft mijn vader toen gekapt. Dat was geen zonde, er is een hoop verlies door een houtsingel.

7.4 Bent u lid van een agrarisch natuurbeheervereniging?

Er zijn in het Zuidelijk Westerkwartier drie agrarische natuurbeheer verenigingen werkzaam. De opvattingen over agrarisch natuurbeheer zijn verschillend. Boer en Natuur ZWK legt de nadruk op het boeren. Ze zijn de grootste vereniging en helpen hun leden bij het aanvragen van subsidies. De Eendracht is de oudste vereniging en is opgericht om de boeren een stem te geven in besluitvorming van de gemeente en provincie. Door zich te verenigen is een pressiegroep ontstaan die nu een partner in besluitvorming is geworden. Daarnaast heeft deze vereniging oog voor het imago van de boeren. Ze plaatsen informatie panelen en informeren burgers over de weidevogelstand door “tellers” te plaatsen (foto 3). Zuidelijk Westerkwartier Zuid heeft zich voornamelijk gericht op verantwoord boeren en wil niet mee werken aan subsidie regelingen. De drie voorzitters (ook allen boer) van de verenigingen zijn benaderd en waren allemaal bereid om mee te werken aan dit onderzoek. Ze hebben allemaal het doel van de agrarische natuurbeheer vereniging toegelicht.

De Eendracht:

“We helpen boeren bij de subsidie aanvragen en ondersteunen verschillende projecten. Zoals een project over de waterkwaliteit. We hebben toen verschillende IBAS geplaatst voor het afvalwater van een aantal bedrijven. We zijn met ecologisch beheer bezig. We willen meer invloed krijgen op de waterhuishouding. We maken van een sloot een filter, dan komt er schoonwater vanuit het v. Starckenborghkanaal in de polder, dat kunnen we dan gebruiken als drinkwater. En we zijn nu bezig met het aanleggen van wandelpaden bij boeren langs en we hopen een fietsroute uit te zetten.”

“We spannen ons vooral in om het imago van de boer te verbeteren. Meer contact met de burger is ons streven. Daarnaast werden we gesprekspartner. We kregen zodoende een stem in het platteland. En dan kun je eigen idealen verwezenlijken, met bijvoorbeeld het Provinciaal Omgevingsplan van de Provincie. We hebben wel een beter imago bereikt in de 7 á 8 jaar dat we nu bezig zijn.”

Foto 3: Een initiatief van de Eendracht. De wijzer laat zien hoeveel nesten er op een bedrijf zijn.

Boer en Natuur ZWK:

“Ik ben voorzitter van de agrarisch natuurvereniging Boer en Natuur Zuidelijk Westerkwartier. We zijn in '98 begonnen met de kleine vereniging Midwolde. Die is 3 jaar terug uitgebreid tot de drie gemeenten Marum Leek en Grootegast. Met de Eendracht doen we heel veel samen... Wij treden de regelgeving tegemoet... We zijn nu ook bezig met het project houtkachel, het snoeihout dat van de boomwallen komt wordt dan gebruikt voor het verwarmen van gebouwen (sporthallen, gemeentehuizen). Dat levert een besparing op in energiekosten, als die hoog genoeg is zal er meer geld vrij komen voor onderhoud van de houtwallen. Bovendien krijgen de houtwallen zo de oude functie terug.”

Zuidelijk Westerkwartier Zuid:

“Ik heb maar één keer ons eigen project geschreven, dat was vreselijk veel werk. Dat ging over proefveldjes met maïs. De hele subsidiestroom is een grote zooi, 15% van het geld komt bij de boeren terecht en dat was goed, de meeste boeren kregen maar 3 of 4%. Ik heb de anv (agrarische natuurbeheer vereniging) opgericht, maar dat staat nu op een heel laag pitje. We hebben ons gericht op economische duurzaamheid, je moet je boterham erop verdienen.”

“We doen proeven met wel of niet bemesten en telen zonder bestrijdingsmiddelen. We richten ons op proefveldjes, sommigen zijn wat meer succesvol dan anderen. Die andere verenigingen hebben meer fietspaadjes en dergelijke. Deze vereniging richt zich op hoe je het best boer kunt zijn in samenhang met de natuur. De voorzitter is niet geneigd om subsidies aan te vragen, daar komen teveel regeltjes bij.”

Er zijn van de ondervraagde boeren vijftien boeren lid van een agrarische natuurbeheer vereniging. De boeren die lid zijn geven aan baat te hebben bij de subsidieaanvragen. De subsidieaanvragen worden door de vereniging geregeld. Een boer kan zelf bepalen of hij wil

deelnemen, daarnaast kan hij kiezen om slecht een deel van zijn grond met beheersovereenkomsten te onderhouden. De verenigingen bieden verschillende mogelijkheden aan: weidevogelbeheer, randenbeheer, mozaïekbeheer en houtwallen onderhoud. Het is aan de boer zelf om te kiezen waar hij aan deelneemt en in welke mate. Dit vrijblijvende karakter van deelname lijkt de verklaring voor het succes. In Engeland zijn er door de overheid veel initiatieven geweest om de landbouw multifunctioneel te laten zijn. Deze initiatieven kunnen echter op weinig steun rekenen, de boer blijft boer. Een goede boer is gericht op een grote productie (Burton, 2004). De agrarische natuurbeheerverenigingen in Nederland zijn opgericht door boeren en deelname is vrijwillig, hierdoor is het beleid toe te passen in elk willekeurig bedrijf.

De boeren die geen lid zijn hebben verschillende motieven:

Boer 11:

“Nog niet, maar dat gaat dan vooral om de boerderij die we onlangs gekocht hebben. Daar komt een andere bestemming en moeten we er wel aan mee doen. Daar maken we van de nood een deugd. Als we de keuze krijgen dan gaan we kappen. Dat kopen we dan af ... Als de bestemming wordt gewijzigd dan kunnen we beter mee doen met die beheersovereenkomsten, want dan krijgen we er nog iets voor terug.”

Boer 17:

“Nee, wij huren 36 hectare van Staatsbosbeheer, dat vind ik genoeg natuurbeheer. We hebben vaak overleg met de coördinator van SBB. Je moet later maaien en dergelijke. Een neefje controleert de nesten dus we doen het niet voor subsidie.”

Boer 20:

“Ik ben geen lid, maar ik houdt er wel rekening mee. Maar ik wil niet aan al die regeltjes voldoen. Ik zou daar gek van worden. Ik doe hetzelfde maar wil die zorg niet. Er wordt veel over geschreven en dan ga je denken, dus ik doe het nu een paar jaar. En het werkt wel. Ook bemest ik de zijkanten wat minder intensief, maar ook op eigen initiatief. Die kunstmestkorrel die in de sloot komt levert ook niets op. Ik heb het wel overwogen, en was bijna zover, maar ik kan niet tegen die data van maaien. Dat is de vrijheid die je hebt en die word je dan ontnomen.”

7.5 Boeren en het landschap

In 2002 heeft A. Gravsholt Busck onderzoek gedaan naar boeren en de manier waarop zij met het landschap omgaan. Zij kwam tot vijf verschillende opvattingen over het landschap.

Allereerst zijn er boeren die productie boven alles laten gaan. Deze boeren zijn praktisch en winstgevend ingesteld.

Boer 11 is een voorbeeld:

“De boomwallen hebben we wel eens behouden, maar de kosten zijn veel hoger dan de opbrengst. De jonge boer kan dat gewoon niet meer doen. Je kunt geen twee heren dienen.”

Daarnaast is er de rationele boer. Hij overweegt de argumenten voor en tegen natuurbehoud en maakt dan een duidelijke keuze: natuur op de minder vruchtbare delen en de beste grond is productief ingericht.

Boer 17:

“Wij huren 36 hectare van SBB, dat vind ik genoeg natuurbeheer. Je mag later maaien en dergelijke.”

Dan is er een boer die de nadruk niet zozeer op het boeren legt. Hij heeft de nadruk op een fijne woonomgeving en houdt rekening met de waarde van het vastgoed.

Boer 13:

“Ik houd het dicht bij de boerderij wel mooi, die erfbeplanting vind ik mooi.”

Er zijn ook boeren die de nadruk leggen op verbetering en verfraaiing van bestaande structuren voor de natuur en mensen.

Boer 3:

“Ik zou geen boom kappen, omdat ik een ander doel voor ogen heb, ik hoeft niet meer. Ik plant ze nu aan. Maar een jonge boer kan er geen rekening meer mee houden. Hier stond niets, ik heb alles zelf aangeplant. Ik vind dat waardevol en met mij vele anderen.”

Dan is er nog een boer die het belangrijk vindt dat de omgeving van zijn huis er goed uit ziet, daar brengt hij immers vrije tijd door.

Boer 20:

“Mijn vader huurde dit bedrijf altijd, we hebben het nu gekocht in 1995. Het is nu van jezelf, en je verbetert meer en het gevoel is anders. Je hebt dat eerste jaar dat gevoel dat het van jou is. De tuin bijvoorbeeld, daar hebben we veel aan veranderd.”

Alle soorten boeren, zoals die door Gravsholt Busck (2002) zijn onderscheiden, zijn terug te vinden in het Zuidelijk Westerkwartier. Het indelen in categorieën is echter een moeilijke zaak, omdat er toch veel overlap is tussen de categorieën. Alle boeren hechten grote waarde aan het economisch belang van de boerderij. De nadruk zal dus minder snel op vrije tijd liggen of op de waarde van het vastgoed, de nadruk blijft de productiviteit van het bedrijf.

7.6 Conclusie

Er zijn grote verschillen in de manieren waarop boeren met het landschap om zouden kunnen gaan. Maar er is ook één lijn in te trekken. Het economisch belang staat voor boeren voorop. De agrarische natuurbeheerverenigingen van het Zuidelijk Westerkwartier hebben verschillende opvattingen over hun doelen, maar zijn het over één ding eens: Het moet geen verplichting worden. De deelname moet vrijwillig blijven, zodoende kan een boer zijn eigen draai vinden met het landschap.

Er is geen boer die absoluut geen rekening houdt met het landschap. Het behouden van een landschap dient in overleg te gaan met de boeren. Wanneer zij gezien worden als gesprekspartner is er veel mogelijk. De keuzemogelijkheid over deelname aan initiatieven moet blijven, pas dan kunnen alle typen boeren zoals omschreven door Gravholt Busck (2002) hun eigen draai vinden in het landschapsbeheer.

Hoofdstuk 8: De boer en zijn omgeving

In dit hoofdstuk zal de omgeving van de boeren centraal staan. Er zal gekeken worden of anderen een stem hebben in datgene wat er op een boerenbedrijf gebeurt. Allereerst moet dan gekeken worden of er daadwerkelijk anderen zijn en wat hun opvatting over het platteland is. Ook zal er aandacht zijn voor het imago van boeren en het veranderingen in het contact met de samenleving vanaf 1970.

8.1 Wijkt het beeld dat u heeft van het platteland af van het beeld van anderen? Wie zijn die anderen?

Othering is een proces waarbij een dominante groep andere mensen buitensluit en ze zo bestempeld als anderen. Niet-agrarische inwoners van het platteland zijn een nieuwe dominante groep aan het worden en sluiten boeren uit. Zij zijn aanhangers van de rurale idylle en hebben een ander beeld. Ervaren boeren dit verschil in opvattingen over het platteland?

Bovenstaande vraag bestond uit twee vragen, omdat de antwoorden op beide vragen een toevoeging op elkaar waren worden beide vragen als geheel in deze paragraaf besproken.

De twintig respondenten geven allemaal aan dat er verschillende opvattingen zijn over het platteland. Dat verschil komt vaak voort uit onbegrip voor boeren. Onbegrip ontstaat doordat de burger sinds 1950 steeds minder contact kreeg met de boeren. Dat verminderde contact ontstond uit een afname in het aantal boeren en een sterke afname van het aantal werknemers (Van der Ziel, 2006).

Boer 3 blijkt erg stellig in zijn overtuiging:

“Er ontstaat een maatschappij waar boeren worden gezien als milieucriminelen, er ontstaat een groot verschil tussen de opvattingen tussen stedelingen en boeren.”

Boer 8 erkent het verschil ook maar ziet een verschil in functie van het platteland als oorzaak van de verschillende beelden:

“...burgers komen naar het platteland om hun vrije tijd te besteden. Op dit moment sneeuwt landbouwbelang onder door de recreatieve belangen. Ik ben het er niet mee eens. Het land is van boeren. De balans schiet te ver door naar de burgers. De effecten op het milieu worden gemeten, de grond is beter op mijn plek, toch wordt dat niet meegenomen.”

Boer 9 heeft een vergelijkbare mening:

“De ruimte van een boer komt soms in het gedrang. Dit gebied wordt onttrokken aan de landbouw, al is het een heel goed landbouw gebied.”

Boer 10 herkent ook verschillende denkbeelden, maar ziet ze vooral economisch:

“De vergoeding voor weidevogels is te laag: ze zijn kostendekkend, maar er is geen bedrijf zonder winst oogmerk: dat kan gewoon niet uit. De boer moet geld verdienen met de melkprijs dat is puur bedrijfsgericht. Daarnaast heb je de landschapsbeheer kant: die moet ook economisch interessant zijn en daar is men nog niet aan toe... Je moet de boer niet dwingen met regels, maar je moet ze economisch stimuleren. De maatschappij moet daarvoor betalen, de boer levert dan een product en dat moet betaald worden: Landschap is een product. Maar aan een subsidie hangen regels en dat willen we niet, je moet een goed product leveren en daar redelijk voor vergoed worden.”

Boer 13 constateert een kentering in het beleid. Dat is duidelijker geworden en daardoor is er minder ruimte voor discussie:

“Er is minder ruimte voor discussie, nu is het helder wat wel en niet mag. De klachten waren van passanten, er is nu geen discussie meer mogelijk.”

Boer 15 geeft heel duidelijk aan waar het verschil volgens hem aan ligt:

“Het land is voor de boer een productiemiddel, hij moet daar zijn geld op verdienen. Dat hoeft de burger niet en daar schuilt toch wel een groot verschil in. De verschillen tussen boeren en burgers zijn op die manier geworteld, denk ik.”

De opvatting van boer 15 zou gezien kunnen worden als samenvatting voor de verschillende visies op het platteland. De boer heeft met het platteland een ander doel voor ogen, hij moet zijn bestaan daarop bouwen. Terwijl de burger het platteland steeds minder identificeert als agrarische productieruimte (van Dam et al, 2002). Ze zouden het platteland steeds vaker als recreatieve ruimte kunnen beschouwen. Daarnaast speelt ook de rurale idylle een rol. De rurale idylle omhelst een manier van leven die staat voor rust, schoonheid en veiligheid. Burgers kunnen door een toegenomen mobiliteit wonen op het platteland en elders werken.

8.2 Zouden er conflicten kunnen ontstaan door deze twee (of meerdere) opvattingen?

Alle ondervraagde boeren erkennen verschillende opvattingen over het platteland. Maar volgens zeventien boeren kunnen deze opvattingen daadwerkelijk tot conflicten leiden. De andere drie zien dat niet snel gebeuren op hun plek.

Boer 19 ziet het conflict naast zich:

“Hier wordt binnenkort een varkensbedrijf gesticht. Daar ageerde de helft tegen van de burens hier. Die zijn tegen elke vorm van intensieve veeteelt. De burens richten een buurtvereniging op en spannen een rechtszaak aan. De varkenshouderij komt hier in niet zo'n mooie buurt terecht, maar hij komt wel.”

Boer 17 heeft zelf een conflictsituatie meegemaakt:

“Je moet wel bewust zijn van het feit dat je naast een bedrijf woont en dat er dus wel eens stankoverlast kan zijn, of geluidsoverlast. We zouden deze stal bouwen en toen werd er wel geageerd door burens. Er wordt dan bezwaar gemaakt, maar je woont toch in een agrarisch gebied, dus dan is het toch logisch. De stal zie je niet eens vanaf de weg.”

De burens van boer 12 hebben ook weinig begrip voor agrariërs:

“Er loopt op dit moment een proces tegen een buurman. Hij blokkeert alles met auto's en speelgoed. Als mensen nog niet lang op het platteland wonen dan snappen ze het gewoon niet.”

Boer 13 stuit vooral op onwetendheid van de burgers:

“Ooit was er hier een burger die dacht dat het veen in de sloten mest was, wij zouden de mest in de sloten laten lopen. Die wist dus gewoon niet wat veen was en gaf ons de schuld, toen hebben we uitgelegd dat het veen was. Het is domme onwetendheid, het was import en ze hadden altijd in de stad gewoond.”

Van drie boeren die geen conflicten zien ontstaan, zegt boer 15 hierover:

“Vroeger was de boer koning op zijn koninkrijk, maar dat is niet meer zo. De boer is zich bewuster geworden dat het een beetje algemeen goed is. De boer is nu ook meer afhankelijk van subsidies voor het landschap en daardoor is hij het zich ook meer bewust. De bewustwording is op zo'n manier tot stand gekomen.”

Tussen burgers en boeren kunnen conflicten ontstaan, al groeit het begrip van boeren voor burgers en andersom.

8.3 Hebben deze verschillende opvattingen invloed op uw bedrijf?

Alle boeren erkennen verschillende opvattingen, maar houden ze er rekening mee als ze aan het boeren zijn? Twaalf boeren geven aan dat ze in hun bedrijfsvoering wel rekening houden met de verschillende opvattingen. Dit kan op verschillende manieren:

Boer 17:

“Als er iets gebeurt dan bel ik gewoon even. Toen het wat later werd met de stal heb ik gebeld dat ze 's avonds wat overlast zouden kunnen hebben. Maar ook met maaien bijvoorbeeld: je moet niet om 5 uur 's ochtends bij hun huis gaan maaien, dan kun je beter eerst een stukje achter de stal doen voordat je daar naast huis gaat maaien. Je moet daar als boer wel een beetje rekening mee houden. Zij met jou, maar ook andersom.”

Boer 19 noemt een duidelijk voorbeeld uit een ander gebied:

“...in het Groene Hart mocht geen maïs verbouwd worden, dan belemmert het een bedrijf zeker wel. Alle persiegroepen hebben invloed, natuurmonumenten heeft een miljoen leden, puur voor de pressie. Als je een vereniging opricht heb je een stem. Maar natuurmonumenten koopt de grond op en doet er dan dingen mee, dat is prima: het is hun grond en zij zijn baas. Maar een ander regeltjes opleggen zonder dat het je eigen grond is veel slechter.”

Boer 9:

“De overheden werken heel traag en daar moet je als bedrijf mee omgaan, omdat je afhankelijk bent van nieuwe regels. Je bent bang voor nieuwe beslissingen en bent continu bezig met het bedenken van de volgende stap. Het bedrijf draaiende houden wordt daardoor bemoeilijkt. Die langdurige werking zou in het bedrijfsleven niet kunnen werken.”

De acht boeren die geen rekening houden met de andere visie geven aan dat ze zich aan de regels houden. Dan heeft een ander geen recht van spreken.

8.4 Hebben groepen met een andere opvattingen een stem in datgene wat er gebeurt op het platteland?

Van de twintig ondervraagde boeren geven twee boeren aan dat de andere opvatting geen invloed heeft op het platteland als geheel. Achttien geven aan dat de politiek een stem heeft in datgene wat er gebeurt met het platteland.

Boer 18:

“De ambtenaren maken het beleid, maar weten niet wat er daadwerkelijk gebeurt. De nieuwe woonwijken staan eigenlijk midden in een weidevogelgebied, en dat is een domme beslissing”

8.5 De-ruralistatie en Ruralisatie

Strijker en Huigen (1998) spreken van twee processen die herkenbaar zijn in de agrarische sector. Ze stellen dat er vanaf 1970 een moderniseringsgolf de landbouw trof. Die zorgde ervoor dat een boer steeds minder contact had met de omgeving en in zichzelf gekeerd begon te werken. De boer was gericht op winstmaximalisatie. Na een productieve periode brak er halverwege de jaren '90 een periode aan waarin de boer de omgeving weer opzocht. Door activiteiten buiten het boerenbedrijf te ontplooien ontstond er meer contact met de samenleving.

Er werden in het interview twee vragen gesteld: Op welke manier heeft u contact met de omgeving? En: heeft u meer contact met de omgeving? De respondenten reageerden wisselend op deze vragen. Vandaar dat besloten is om de boer te vragen naar beide processen: *Er wordt gezegd dat boeren vanaf de jaren '70 minder contact met hun omgeving hebben: herkent u dit? Daarnaast zou er tien jaar geleden een terugkomst van het contact geweest zijn. Heeft u dat terugkomende contact herkent?*

Vijf boeren, waarvan één met een nevenactiviteit hebben de verandering meegemaakt en herkent. De andere vijftien boeren delen allemaal de volgende opvatting:

Boer 13:

“Door de lage melkprijs moet je blijven produceren en blijf je naar binnen gericht. De mensen die overblijven moeten groter en harder werken.”

De boeren die beide processen herkennen leggen dat op verschillende manieren uit:

Boer 3:

“De mechanisatie in 70 was een feit, in de jaren 80 kwam de productie op gang. Groei was van belang in die jaren: denk maar aan de vleesbergen en boterbergen. Nu is dat niet veranderd, er is nog steeds veel aandacht voor de groei. Dat het platteland nu door vrienden van het platteland aandacht krijgt komt door LTO, zij hebben belang bij de extra leden.”

Boer 10:

“Je had vroeger veel contact met boerenjongens en meiden. De boer was in de jaren ‘70 meer op zichzelf. Pas vanaf de helft van de negentiger jaren kwam er een kentering. De boer had een slecht imago vanwege de mestwetten en de media. Ik wilde daar zelf wat aan doen en ben toen mede daarom die nevenactiviteit begonnen. Die gele blikken (“oorbellen” die de koeien dragen, met daarop een uniek nummer) zorgden ook voor veel weerstand van de burgers. Dat kon ik toen zelf uitleggen en dan kijkt de burger er anders tegen aan.”

Toch lijkt het erop dat deze processen zich wel degelijk hebben afgespeeld. De agrarische natuurbeheerverenigingen zijn daar een voorbeeld van. De oudste uit het Westerkwartier is acht jaar geleden opgericht en had als doel het verbeteren van het imago van boeren. De boer had door de toenemende modernisering en slecht imago gekregen. Het feit dat de boeren daar iets aan wilden doen geeft blijk aan de ommekeer in het denken van boeren. Toch blijft dit onopgemerkt door de respondenten. Alleen de voorzitter van een van de verenigingen merkt dat op:

“Als natuurvereniging hebben we een verbetering teweeg gebracht. We hebben nu ook het platform Landelijk Gebied, daar zitten heel veel actoren in: de overheden, recreatie, de boeren. Van alles zit daar in. 16 juni hebben we de streekdag en dat is een initiatief van dat platform.”

8.6 Bezoekers en boeren

De vraag: *zijn bezoekers welkom op uw boerderij, nodigt u ze uit?*, dient om na te gaan in hoeverre een boer de samenleving uitnodigt voor een kijkje in het bedrijf. Wanneer een boer besluit om kijkers uit te nodigen zou dat blijk kunnen geven aan een doel dat boeren voor ogen hebben. Dit doel kan verschillend zijn, de een zal bezoekers uitnodigen om het imago van de sector te verbeteren terwijl de ander dit doet om zijn bedrijf te promoten.

Zestien bedrijven staan niet negatief tegenover bezoekers, als er bezoek langskomt dan willen ze die best een rondleiding geven. Zes van die zestien geven aan dat ze de bezoekers zelf uitnodigen, door mee te doen aan een open dag of schoolklassen te ontvangen.

Boer 18:

“...er komen allerlei excursies bij mij, vanwege het weidevogelbeleid. Dat bord bij de weg nodigt ook mensen uit om even te stoppen en een praatje te maken. We laten als boeren te weinig zien. We laten op zo'n manier zien wat er gebeurt. Er staan er 12 in het hele gebied. Bovendien hebben we 2 of 3 informatie kasten in het gebied staan. We doen dat nu een jaar en er komen veel positieve reacties op.”

Boer 17:

“We hebben net een opendag gehad: 1500- 2000 mensen. Dat hebben we zelf georganiseerd. We waren ondernemer van het jaar in de gemeente, en dat trok steeds bekijks. Dat contact met de burgers vind ik

heel belangrijk, dan krijgen ze een kijkje in de keuken. Want heel veel burgers weten niet waar het om draait. Ik vind dat heel leuk om te doen, schoolklassen en dergelijke. Maar er zit veel werk in.”

Een aantal boeren geeft aan dat ze daar de types niet voor zijn, zoals boer 8:

“Ik heb heel veel open dagen hier georganiseerd en bovendien komen veel kleuterklassen een kijkje nemen. Vooral kinderen vind ik leuk om te doen. Het is goed als men een beetje weet wat er is, er is nog teveel onbegrip. Als je kijkt naar het journaal dan zie je elke keer die trekker met een sproeier voor de mest, dat mag al 10 jaar niet meer. Er zijn genoeg initiatieven om een betere verstandhouding te creëren, zoals boerengolf en boerencampings, maar dat is niet voor elke boer weggelegd.”

Andere boeren doen mee aan grotere initiatieven en organiseren zelf geen open dagen. Boer 12 bijvoorbeeld:

“Op 16 juni is er een dag van het platteland en dan nodigen we ze uit, het bedrijf wordt opengesteld en daar doen we aan mee.”

Het grootste gedeelte van de boeren is wel bereid om mee te werken aan open dagen en bezoeken aan zijn bedrijf. Toch is er slechts een klein deel dat actief burgers uitnodigt.

8.7 Heeft u het gevoel dat u uw bedrijf moet beschermen?

Territorialiteit is van belang omdat het aangeeft dat een persoon verbonden is met een plek en die plek wil verdedigen. Die plek is van jou en wil je beschermen (Knox en Marston, 2001). In combinatie met othering zou het zo kunnen zijn dat de plek van de boeren daadwerkelijk bedreigt wordt en dat boeren het gevoel krijgen dat hun plek bescherming nodig heeft.

Van de ondervraagde boeren geven negen boeren aan dat ze soms opkomen voor het bedrijf. Dit kan op verschillende schalen:

Boer 3:

“Het bedrijf moet vroeg of laat wijken, vanwege die EHS. Je moet altijd je plek beschermen, de overheid beslist. Tot dat je een leeftijd hebt bereikt dat je niet meer hoeft. Ik ben al 15 jaar aan het pleiten bij de Raad van State. Ik kan me economisch wel redden, dus ik geniet nu van de natuur. Je bent constant bezig om het bedrijf te ontwikkelen op je eigen manier. Als je dat niet kan doen dan bescherm je het bedrijf.”

Boer 5:

“Als een hond wordt uitgelaten op mijn land dan moet ik daar zeker iets tegen doen. Anders krijgen mijn koeien vroeggeboorten. Mensen worden ook nog kwaad als ik er iets van zeg. Ook met eieren zoeken is het zo. Ze gaan ervan uit dat ze mogen eieren zoeken, maar dat mag van mij tot 1 april. Ze hebben een keer een eend met een nest weggeslagen, dan heb je aan mij een verkeerde.”

Boer 11:

“We houden alle plannen in de gaten en ageren snel. We willen boeren en willen niet belemmerd worden. Het helpt altijd niet, maar we blijven ageren. Ze maken de boer argwanend, want er overkomt je van alles. Ze wilden toen hier een verkeersremmende maatregel nemen. We hebben geageerd omdat we dan niet recht voor de dam uitkwamen met die grote machines. Nu hebben ze dat ding wel geplaatst en wij hebben er wel degelijk last van. We kunnen niet meer bij onze inrit zonder te spookrijden.”

Boeren krijgen soms door de nabije omgeving het gevoel dat ze moeten opkomen voor hun bedrijf. Andere boeren krijgen het gevoel dat de overheden (zowel regionaal als lokaal) zich teveel

bemoeien met het bedrijf, waardoor ze het gevoel krijgen dat ze voor het bedrijf moeten opkomen.

8.8 Conclusie

Alle ondervraagde boeren hebben het gevoel dat ze een andere opvatting hebben over het platteland dan niet- agrarische inwoners. De meerderheid geeft aan dat daar wel conflicten door zouden kunnen ontstaan. Twaalf boeren houden rekening met de opvatting van de ander in hun bedrijfsvoering. Achttien boeren geven aan dat de ander voornamelijk door de politiek een stem heeft in datgene wat er op het platteland gebeurt. Boeren zijn nog steeds gericht op winstmaximalisatie en het eigen bedrijf. Ze zoeken het contact met de burger niet haastig op. Vijf boeren geven aan dat er op dit moment wel sprake is van ruralisatie in de landbouw.

De meeste bedrijven (16) staan niet negatief tegenover bezoekers. Zes hiervan nodigen bezoekers uit en geven rondleidingen. Negen boeren hebben het gevoel gehad dat ze het bedrijf moeten beschermen, dit kan op verschillende schalen: beschermen voor individuen, of voor de verschillende overheden.

Hoofdstuk 9: Verhuizen of niet?

In dit hoofdstuk zal de plek van de boer centraal staan. Waar zou de boer naar toe gaan als hij de kans kreeg om te verhuizen en waarom blijft hij op deze plek. Heeft een boer ooit gedacht aan emigratie? Bovendien is er aandacht voor boeren die wel vertrokken zijn, waarom zijn ze vertrokken.

9.1 Stel dat u de kans kreeg om uw bedrijf ergens anders te vestigen, waar zou u dit doen?

Deze vraag stond op een verkeerde plaats in het interview. Op de oorspronkelijke plek was de vraag niet ingebed in een groter geheel, waardoor de vraag meestal voor de vragen over emigratie gesteld werd. Daarom wordt deze vraag hier behandeld.

Het doel van deze vraag is het achterhalen van het gevoel bij een plaats. Wat met sense of place bedoeld wordt staat in hoofdstuk 3 beschreven. Sense of place valt uiteen in drie onderdelen: plaatsidentiteit, plaatsverbondenheid en plaatsafhankelijkheid (Jorgensen en Stedman (2001). Plaatsidentiteit heeft te maken met opvattingen en gedachten over een plek die de identiteit versterken of vormen. Het gaat hierbij om de relatie tussen een persoon en een plek. Plaatsverbondenheid is de emotionele en affectieve band tussen een persoon en de plek. Plaatsafhankelijkheid geeft de functionele functie van een plek aan.

In deze paragraaf zal besproken worden wat de sterke en zwakke punten van de plek volgens de boeren zijn en waarom ze weg zouden gaan.

Van de twintig ondervraagde boeren geven twaalf boeren aan dat ze wel weg zouden gaan, als ze de kans kregen. Alle twaalf boeren zouden verhuizen naar een gebied waar ze beter kunnen boeren, binnen Nederland. Wanneer het voor een bedrijf geen noodzaak is om te verhuizen dan vertrekken boeren ook niet. Plaats afhankelijkheid speelt de grootste rol bij vertrek, allen zoeken een open gebied (Groninger klei of polders) waar boeren goedkoper is.

Boer 5:

“Op de klei aan de andere kant van Grijskerk, daar is de grond veel beter en heeft veel minder meststof nodig. Maar mijn vrouw wil daar niet heen, ze vindt het maar niks: een andere mentaliteit. Ik ben naar een boerderij toe geweest, dat leek me nog wel wat. Daar was 60 hectare land bij. Een ander heeft dat gekregen. Zo zijn er wel meer boerderijen waar we om doende zijn geweest, allemaal op de klei.”

Boer 6:

“In een van de polders, daar is nog ruimte en betere grond, de verkaveling is gericht op de landbouw. Ik kom daar niet voor in aanmerking, dan moet je al uitgekocht zijn. Nu zou ik het niet meer doen, maar 10/20 jaar terug had ik het misschien wel gedaan. Dat heeft te maken met mijn leeftijd, het duurt 5 jaar voordat je daar iets hebt staan, dan zou je het al voor je opvolger doen.”

Boer 8 heeft ook een andere reden om te vertrekken, veel van zijn familie woont daar:

“Dan zou ik het liefst naar de Wieringermeer gaan. Daar woont veel familie en dat is het summum van de landbouw. Daar heb je twee grote blokken recht en vierkant, zonder sloten, echt geweldig. Dat is zo efficiënt.”

Wanneer boeren aangeven dat ze niet willen vertrekken spelen verschillende factoren een rol. Zo speelt leeftijd een rol. Als boeren zichzelf te oud vinden en “hun tijd hier nog wel uit kunnen zingen” is vertrek geen optie. Wanneer er opvolging is dan is vertrek een mogelijkheid. Anderen kunnen nog goed uit de voeten met hun plek, of zijn verbonden met een plek:

Boer 1:

“Ik hoor hier. Ik heb hier altijd met plezier gewoond. Ik kon hier heel veel van mezelf kwijt, ik houd van de ruimte. Vroeger was ik al liever aan de noordkant van het bedrijf, daar is meer ruimte en zijn minder houtwallen. Ik was vrijwel altijd met het akkerbouwdeel aan het werk. Hier is diezelfde ruimte. Dit is

mijn plek, ik heb nooit het gevoel gehad dat ik hier niet thuis was, nooit terug gewild... onze kinderen zijn hier opgegroeid en we hadden het altijd naar onze zin. Verkassen is nog niet zo eenvoudig, er zit veel meer aan vast... Misschien ben ik hier wel een beetje vastgeroest. Je kent hier je mensen en je gezin, je woont hier al zo lang. Dat gooi je allemaal niet zomaar overboord. Bovendien ging het ook altijd wel. De economische motieven geven vaak de doorslag. Als je weg moet, vanwege stadsuitbreiding dan is het de vraag waar je heen moet. Elders kan de grond wel goedkoper zijn maar dan is het meer de economische reden."

Boer 13:

"We hebben het hier naar ons zin, we zijn groot genoeg. Het bedrijf is goed. Je bent ook streekgebonden we zijn ook sociale dieren. Er is meer dan alleen boeren. Voor de oppervlakte hoeven we niet weg, de mensen zijn ook anders. Op de klei bijvoorbeeld al daar zit je zo ver van alle voorzieningen."

Boer 19 vat het kort samen:

"... vaak is er een aanleiding om weg te gaan."

Die aanleiding om weg te gaan kan heel verschillend zijn: er moet geweken worden voor dorpsuitbreidingen, er moet gegroeid worden, een opvolger of een boer zoekt betere grond voor zijn bedrijf:

Boer 7:

"We hadden droogtegevoelige grond bovendien was er teveel natuur om ons heen, teveel belemmeringen. Houtwallen en dergelijke. Hier is het open en hoeven we niet te beregenen. De grondprijs was daar ook veel hoger dan hier. Als er wat vrijkwam dan doken alle boeren erop om dat te kopen. Door de mestwetgeving kwamen daar veel regels te liggen. De zandgrond mocht niet zoveel bemest worden terwijl die grond dat meer nodig heeft. Op de klei mocht meer en die grond had minder nodig."

Boeren hebben dus te maken met functionele motieven die een rol spelen bij een mogelijk vertrek. Leef tijd en verbondenheid met de streek spelen een rol om niet te vertrekken. Het is van belang om te erkennen dat er altijd een aanleiding moet zijn om te vertrekken, welke deze ook mag zijn.

9.2 Heeft u ooit gespeeld met de gedachte aan emigratie?

De helft van de respondenten heeft wel eens gespeeld met de gedachte aan emigratie. Voor de een is dit een serieuze overweging terwijl het voor een ander een onstuimige gedachte is geweest. Ook bij emigratie spelen economische motieven een doorslaggevende rol. De sociale banden houden boeren op hun plek.

Boer 1:

"Je vertrekt niet vanwege de sociale contacten, die motieven zijn economisch."

9.3 Waarom zou een boer willen emigreren?

Alle ondervraagde boeren kennen boeren die geëmigreerd zijn. De redenen voor emigratie zijn volgens de ondervraagde boeren allen op een economische leest geschoeid. Boeren hebben dan in Nederland geen mogelijkheden voor uitbreiding. Het quotum en de grond zijn in Nederland duur, dit geeft een grote beperking in uitbreidingsmogelijkheden. Daarnaast is de melkprijs laag wat zorgt voor hoge kosten en lage opbrengsten. Voor een boer met drie of vier opvolgers is het dan ook haast onmogelijk om toekomst te bieden aan alle opvolgers. De lagere prijzen in het buitenland bieden dan een uitkomst. Ook voor mensen die geen boer zijn in Nederland zijn er in het buitenland wel kansen om een bedrijf te starten.

De strenge regelgeving doet boeren ook besluiten om weg te gaan, maar dat is volgens de Nederlandse boeren niet zaligmakend, boer 3:

“De regelgeving werkt in Nederland boeren tegen. Ze zoeken vrijheid, maar die regelgeving komt daar ook nog wel, ze lopen misschien wat achter maar het komt.”

Boer 14 vat samen:

“De regels zijn hier wel beklemmend. Als je veel opvolgers hebt dan is het hier onmogelijk. Je raakt je vrijheid steeds meer kwijt. Nu heb je eigenlijk teveel regels. Overal moet de boekhouder bij. De opbrengsten zijn ook niet in verhouding met de opbrengsten. Alles wat je wilt doen moet je aanvragen en ze houden je overal in de gaten. De AID is ook een ergernis, dan vergeten ze weer een koe en klopt er weer niets van. Aan wie ligt dat dan.. zoveel ergernis. Alles 100 keer invullen, de meitelling zorgt voor veel rompslomp. Dat kan echt voor slapeloze nachten zorgen.”

9.4 Conclusie

Als er geen aanleiding is om te vertrekken dan zullen boeren dit ook niet doen. De aanleiding kan zeer divers zijn en varieert van betere grond tot goedkoper quotum. De keuze om wel te gaan hangt altijd samen met bedrijfseconomische voordelen, die elders wel, of makkelijker behaald kunnen worden. Toekomst voor het bedrijf kan ook doorslaggevend zijn, wanneer een bedrijf uitgekocht is of wanneer meerdere opvolgers aanwezig zijn, kan gekozen worden voor een bedrijf elders. Binnen Nederland is de Groninger klei samen met de polders een aantrekkelijk landbouwgebied. De wensen van een partner en de sociale contacten zijn redenen om niet te verhuizen.

Hoofdstuk 10: Conclusies

In dit onderzoek is gebruik gemaakt van een kleine steekproef van twintig respondenten. Dit heeft als gevolg dat conclusies die getrokken worden niet gelden voor een grotere populatie. Ze kunnen echter wel dienen als indicatie voor de betekenis.

De hoofdvraag luidde: *Wat is de betekenis is van de boerderij, streek, land voor boeren in het Westerkwartier?*

De acht deelvragen die gesteld zijn in hoofdstuk 1 komen hier terug. Ze zullen besproken worden, vervolgens zal de hoofdvraag beantwoord worden.

Wat is de 'sense of place' van boeren?

Sense of place valt uiteen in drie onderdelen: plaatsidentiteit, plaatsafhankelijkheid en plaatsverbondenheid. De drie onderscheiden schaalniveaus komen hier terug. Op de schaal van de boerderij spelen alle onderdelen van sense of place een rol. Plaatsidentiteit kan gezien worden als de individuele waarnemingen, opvattingen en gedachten die het individu heeft met of over een plek (hoofdstuk 2). De boerderij is een plek van de boer zelf. Dat wil zeggen dat de boer de plek zelf heeft ingericht naar zijn wensen. De boer heeft zijn plek gevormd en die plek zou op deze manier gezien kunnen worden als de weerspiegeling van de identiteit van een boer. Wanneer een boer economisch belang boven andere belangen plaatst, dan is dat terug te zien op zijn bedrijf. In dat geval staan er geen boomwallen op zijn bedrijf, omdat hij ze gekapt heeft. Doordat een boer zijn plek zelf gemaakt en gevormd heeft, is de verbondenheid met de plek groot. Plaatsverbondenheid geeft immers de emotionele en affectieve band tussen een persoon en een plek weer. Een boer heeft tijd en energie in het bedrijf gestoken om het te vormen. De emotionele en affectieve band kan daardoor ontstaan. Plaatsafhankelijkheid is de functionele dimensie van sense of place, het kan worden opgevat als het voordeel van die plek voor het uitvoeren van verschillende functies ten opzichte van andere plekken. Ook hier zou gezegd kunnen worden dat een boer een grotere afhankelijkheid van een plek heeft, naarmate hij die in toenemende mate gevormd heeft. Daarnaast is de plaatsafhankelijkheid van boeren groot omdat het de plek is waar hij woont en werkt.

Het Westerkwartier is als schaalniveau weinig relevant gebleken, dit is ook af te leiden uit het feit dat er drie agrarische natuurverenigingen zijn in deze kleine regio. De nabije omgeving, de streek, is echter wel van belang. Daar wonen de mensen die het leven aangenaam of zuur kunnen maken. Wanneer een boer conflicten heeft met zijn omgeving dan kan dat gevolgen hebben voor de relatie tussen een persoon en een plek: sense of place. De nationale schaal zou ook gezien kunnen worden als de regelgeving. Veel boeren geven aan dat er veel regels zijn in Nederland. Hierdoor zou een negatiever beeld van Nederland als plek gekregen kunnen worden. De regelgeving zorgt dan voor een minder positieve sense of place.

Welke rol speelt het landschap (met zijn karakteristieken) in de bedrijfsvoering van de boer?

De meerderheid van de ondervraagde boeren houdt wel rekening met de landschapskarakteristieken. Het landschap speelt een redelijk grote rol in de bedrijfsvoering. Het coulisselandschap gaat gepaard met kleine percelen en een grote schaduwwerking (door de bomen). Boeren moeten rekening houden met deze karakteristieken, omdat kap van houtwallen niet zomaar kan.

Welke representaties van het platteland hebben boeren?

Het platteland wordt door boeren gezien als agrarische productieruimte. Het is voor een boer noodzakelijk dat er een redelijk inkomen verdiend kan worden op het platteland. Recreatie is voor boeren een noodzakelijk kwaad. Fietspaden en wandelroutes door hun landerijen zijn een

doorn in het oog. Bezoekers weten niet wat er speelt op een bedrijf en kunnen zo ziekten en dergelijke meebrengen.

Wijkt het beeld van het platteland van boeren af van de rurale idylle?

Boeren zijn gericht op het derven van inkomsten op het bedrijf. De aanhangers van de rurale idylle, de gewone burgers, hoeven geen inkomen te derven op het platteland. Zij zijn vaak elders aan het werk en wonen voor het toegevoegde plezier op het platteland. Deze tweestrijd tussen economische en recreatieve belangen zorgt voor een afwijkend beeld van het platteland.

Worden boeren op het platteland in de marge gedrukt? Zien boeren zichzelf als losstaande groep (met andere belangen) op het platteland?

Boeren zien zichzelf niet als groep, ze vinden dat boeren slecht georganiseerd zijn. Ze erkennen wel het andere belang dat ze hebben. Boeren kennen vooral een economische waarde toe aan het platteland en het bedrijf. Anderen doen dat niet en hebben een ander doel voor ogen.

Is er op dit moment sprake van een ruralisatie van het platteland?

De meeste boeren herkennen de trends ruralisatie en de-ruralisatie niet. Toch kan gezegd worden dat deze wel gaande zijn. De oprichting van de eerste agrarisch natuurbeheerverenigingen kwam voort uit het slechte imago dat boeren hadden. Boeren wilden daar iets aan veranderen en kwamen zo tot de oprichting van de verenigingen.

Zijn boeren territoriaal, willen ze hun eigendom beschermen?

Boeren hebben wel het gevoel dat ze het bedrijf moeten beschermen. Dit beschermen kan p verschillende manieren. Boeren kunnen door gemeenten of andere beleidsmakers het gevoel krijgen dat ze moeten opkomen voor het bedrijf. Ook recreanten worden soms gezien als bedreiging voor het bedrijf. Met name de honden die door recreanten worden meegenomen zijn een bedreiging voor het vee.

Hoe staan boeren tegenover emigratie?

Wanneer boeren noodzaak zien om te vertrekken dan is het te duur om een bedrijf te verhuizen. Boeren zullen alleen door economische motieven vertrekken. Sociale motieven houden boeren in Nederland. Daarnaast speelt leeftijd ook een rol, de meeste boeren namen de optie tot emigreren serieuzer toen ze jong en kinderloos waren.

Samenvattend kan gezegd worden dat boeren een functionele betekenis toekennen aan de plek waar het bedrijf gevestigd is. Het economisch belang staat voorop, zonder inkomen is niets meer mogelijk. Ook natuurbeheer komt deels voort uit een economisch belang. De subsidies maken natuurbeheer aantrekkelijk al zijn de meeste vergoedingen te laag.

Boeren hebben een sterke (functionele) band met het bedrijf, de boerderij. Het Zuidelijk Westerkwartier als geheel heeft vrijwel geen betekenis. Dit blijkt uit het feit dat er drie agrarische natuurbeheer verenigingen zijn. De nabije omgeving (buren, buurtgenoten) speelt een grotere rol, buren kunnen elkaar helpen. De betekenis van Nederland is slechts summier behandeld in dit onderzoek. Nederland heeft strenge regels, daar staat goede grond tegenover. Boeren die geïnterviewd zijn zullen geen van allen Nederland verlaten als ze daar geen noodzaak toe zien.

Bronnen:

- AgriHolland, www.agriholland.nl, bezocht op 6 april 2006
- Bosatlas (2006), www.bosatlas.nl, bezocht op 5 mei 2006
- Bell, J. (1999), *Doing your research project*, Philadelphia: Open University Press
- Bersselaar, V van den (1997), *Wetenschapsfilosofie in veelvoud*, Bussum: Dick Couthino.
- Burton, R.J.F. (2004), *Seeing through the "Good farmer's" eyes: towards developing an understanding of the social symbolic value of "Productivist" Behaviour*, *Sociologica ruralis* 44, p. 195-215
- CBS en LEI (2005), *Land- en tuinbouwcijfers 2005* Voorburg: Centraal Bureau voor de Statistiek en Den Haag: Landbouw Economisch Instituut
- Cloke, P. en Cook, I. en Crang, P. en Goodwin, M. en Painter, J. en Philo, C. (2004), *Practising Human Geography*, London, SAGE Publications
- Dam, F. van en Heins, S en Elbersen, B.S. (2002), *Lay discourses of the rural and stated and revealed preferences for rural living. Some evidence of the existence of a rural idyll in the Netherlands*, *Journal of Rural studies* 18 (4), p 461-476
- Daugstad, K. en Rønningen, K. en Skar, B. (2006), *Agriculture as an upholder of cultural heritage? Conceptualizations and value judgements- A Norwegian perspective in international context*, *Journal of Rural studies* 22, p67-81
- Frouws, J. (1998), *"The Contested Redefinition of the Countryside. An Analysis of Rural Discourses in The Netherlands"* *Sociologia Ruralis* 38 (1), p 54-68
- Gravsholt Busck, A. (2002), *Farmers' landscape decisions: Relationships between farmers' values and landscape Practices*, *Sociologica Ruralis* 42 (3), p 233-248
- Gumbrium, J. en Holstein, J. (2002), *Handbook of interview research: context and method*, California: Sage Publications
- Helmig, F (1999), *Van Rottum tot Reest: natuurgebieden in Groningen en Drenthe*, in opdracht van Staatsbosbeheer, Assen
- Holloway, L. (2004), *Showing and telling farming: agricultural shows an re-imaging British Agriculture*, *Journal of Rural studies* 20, p319-330
- Holloway, L. en Hubbard, P. (2001), *People and place*, Essex: Prentice Hall
- Ilbery, B. (1998), *The geography of rural change*, Essex: Prentice Hall
- Informatiepunt Landelijk gebied Groningen (2006) www.infopuntgroningen.nl, bezocht op 10 april 2006.
- Johnson, R.(2000), *Dictionary of Human Geography*, Cornwall: Blackwell Publishers

- Jorgensen, B. Stedman, R. (2001), *Sense of place as an attitude: Lakeshore owners attitudes toward their properties* In: Journal of Environmental Psychology 21, pag. 233-248
- Knox, L. & Marston, S. (2001), *Human Geography*, New Jersey: Prentice Hall
- Leeuwarder Courant, 16 maart 2006, *Jonge boeren zijn niet gerust op hun imago*
- Mason, J. (1996), *Qualitative researching*, Londen: SAGE
- Mertens, F. Blommenstijn, H. (2004) *Boer in Hart en Ziel, Zoektocht naar de diepere drijfveren van agrariërs*, Zutphen: Roodbont Uitgeverij en Communicatie
- Morris, C. en Evans, N. (2004), *Agricultural turns, geographical turns, retrospect and prospect*, Journal of Rural Studies 20, p95-111
- Regiegroep Plattelandsbeleid Zuidelijk Westerkwartier (1999), *Tussen de coulissen*, Leeuwarden: Handelsdrukkerij van 1874
- RLG (2002), *Voor boeren burgers en buitenlui*. Amersfoort: Raad Landelijk Gebied
- Schnabel, P. (2001), *Waarom blijven boeren?* Rijswijk: Sociaal en Cultureel Planbureau
- Segers, J. (1999), *Methoden voor de maatschappijwetenschappen*, Assen: Van Gorcum
- Strijker, D en Huigen, P.P.P.,(1998) *De relatie tussen landbouw en samenleving: een proces van afstoten en aantrekken*, NRLO-rapport nr. 97/39
- Strijker, D. in Haartsen, T. Groote, P en Huigen, P (2000), *Claiming rural identities, dynamics, contexts and policies*, Assen: Van Gorcum
- Tuan, Y. in: Cresswell, T. (2004), *Place*, Cornwall: Blackwell publishing
- Ziel, T. van der (2006), *Een leven zonder drukte*, in opdracht van Sociaal Cultureel Planbureau: Den Haag.